

Djelovanje Družbe Braće hrvatskog zmaja u izgradnji kulta Zrinskih i Frankopana do 1921. godine

Perčinlić, Tomislav

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:363245>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-27**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

DJELOVANJE DRUŽBE BRAĆE HRVATSKOG ZMAJA U IZGRADNJI
KULTA ZRINSKIH I FRANKOPANA DO 1921.GODINE

Diplomski rad

Mentor: prof. dr.sc. Damir Agičić

Student: Tomislav Perčinlić

SADRŽAJ

I.	UVOD.....	1
II.	PETAR ZRINSKI I FRAN KRSTO FRANKOPAN.....	4
	A. ZRINSKO-FRANKOPANSKA UROTA.....	5
	B. HISTORIOGRAFIJA I UROTA.....	6
III.	RAZVOJ ZRINSKO-FRANKOPANSKOG KULTA.....	8
	A. STRANKA PRAVA.....	8
	B. EMIL LASZOWSKI.....	13
	C. DRUŽBA BRAĆE HRVATSKOG ZMAJA.....	14
IV.	EKSHUMACIJA POSMRJNIH OSTATAKA 1907. GODINE I BRIGA O GROBU.....	16
V.	PРАВNA BITKA ZA PRIJENOS OSTATAKA.....	24
VI.	PRIJENOS OSTATAKA ZRINSKOG I FRANKOPANA U HRVATSKU.....	27
	A. ZRINSKI I FRANKOPAN JUGOSLAVENSKI MUČENICI.....	27
	B. PRIJENOS OSTATAKA–PRIPREME.....	28
	C. PRIJENOS OSTATAKA– OD BEČKOG NOVIGRADA DO HRVATSKE.....	30
	D. OSTACI U ZAGREBU.....	32
	E. PRIJENOS I POKAPANJE OSTATAKA ZRINSKOG I FRANKOPANA U NOVINAMA.....	36
VII.	OSTALE DJELATNOSTI U PROMICANJU KULTA.....	43
VIII.	ZAKLJUČAK.....	44
IX.	SAŽETAK.....	46
X.	SUMMARY.....	46
XI.	POPIS IZVORA I LITERATURE.....	47

I. UVOD

Prema definiciji iz Hrvatske enciklopedije, kult označava „štovanje božanstva, odnosno javno organizirani izraz religioznosti.“ Tijekom ljudske povijesti pojam kulta poprimio je razne oblike. Tako se pojam kulta najčešće povezuje uz svece i mučenike, osnivače pojedinih religija (Mojsije, Buda, Muhamed), relikvije, kipove, slike i tome slično.¹ Kod kultova svetaca (koje istražuje pomoćna povijesna znanost hagiografija, op.a.) svrstavaju se ljudi koji su svoj život posvetili vjeri, njenom širenju i tumačenju, a ako bi umrli mučeničkom smrću, dobivali bi epitet mučenika. Dakako, uz njih se vežu i relikvije kao što su ostaci njihova tijela ili osobni predmeti, koji postaju fokus vjerskog štovanja. Isto tako, za kultove svetaca karakteristično je hodočašćenje do mjesta gdje su ostaci svetaca pokopani. Kult svetaca osobito je raširen u Europi, kao i u Hrvatskoj. S vremenom, pojam kulta nadišao je vjerske okvire i postao značajan u političkoj sferi. Primjerice, u 20. stoljeću razvija se kult ličnosti, a definira se kao „sustavno, javno i nekritičko hvaljenje i veličanje jedne osobe kao nepogrešivog vođe koje se očituje u medijima, na javnim manifestacijama, u brojnim knjigama, slikama i slično.”² Kult ličnosti karakterističan je za totalitarne i autoritarne režime u 20. stoljeću: spomenimo samo japanskog cara Hirohita (militarizam), Benita Mussolinija (fašizam), Adolfa Hitlera (nacizam), ali i Josifa Staljina, Mao Ce-tunga, Josipa Broza Tita (komunizam), kao i mnoge druge. Pogotovo u komunističkim sustavima, posmrtni ostaci velikih vođa često zauzimaju posebno mjesto u političkim ritualima, koje vrše njihovi štovatelji; najčešće se tijela tih vođa pokapaju u izgrađenim grobnim kompleksima (mauzolej), uz sudjelovanje desetaka tisuća ljudi. Također, godišnjice rođenja i smrti velikih vođa obilježavale su se u svečanom tonu (najbolji primjer za to jesu sletovi posvećeni rođendanu Josipa Broza Tita u Jugoslaviji).

Uz razvoj kultova pojedinaca razvijaju se povijesni mitovi. Ti mitovi nastaju u dvjema situacijama: prva u razdoblju nastanka modernih nacija kada se, objašnjavajući podrijetlo nacije, koriste narativi o utemeljenju s ciljem razvoja osjećaja pripadnosti kod člana te nacije (tzv. utemeljiteljski mitovi). Druga situacija povezana je s politikom (politički mitovi), gdje ti mitovi opravdavaju političke ciljeve i odluke pojedinaca, a s razvojem nacionalizma, dolazi do mistifikacije cijele nacije. Važno je i kolektivno pamćenje, gdje jedna zajednica formira

¹ Hrvatska enciklopedija, s.v. “kult.”

² Ibidem, s.v. “kult ličnosti.”

predodžbu o određenim povijesnim događajima na temelju njihova znanja o prošlosti.³ Ne trebamo ići daleko da bismo vidjeli primjere. U susjednoj Srbiji najbolji primjer za to jest Kosovski mit. Ovaj mit, prema srpskom povijesnom narativu, donosi priču o tome kako je srpska vojska odnijela “moralnu pobjedu” u borbi protiv Osmanlija na Kosovom polju 1389. godine, dok se u stvarnosti radilo o vojnom porazu. No Kosovski mit činio je osnovu srpskog nacionalnog identiteta te jezgru srpskog nacionalizma, pogotovo od 19. stoljeća. Dodatni poticaj razvoju Kosovskog mita dao je i razvoj kulta “svetog mučenika” kneza Lazara, poznat još pod imenom sveti car Lazar. Prema legendi, Lazar je žrtvovao svoje „zemaljsko carstvo“ na Kosovu polju kako bi osigurao “nebesko kraljevstvo za srpski narod.”⁴ Kult kneza Lazara i Kosovski mit svoj vrhunac i afirmaciju doživjet će 1980-ih godina, kada će sve više jačati velikosrpska ideologija Slobodana Miloševića, a spomenuti kult i mit biti korišteni kao središnja točka te ideologije. Još jedan dobar primjer jest razvoj kulta Tomaša Garriguea Masaryka. Česi su percipirali Masaryka, koji dolazi na čelo međuratne Čehoslovačke nakon Prvog svjetskog rata, kao osobu koja je svojom borbom za češku samostalnost priskrbila stvaranje nove države (iako je Čehoslovačka nakon rata bila višenacionalna država s neriješenim pravima Slovaka, Mađara i Nijemaca). Sam ga kult prikazuje kao „muža nacije“ i političara posvećenog demokratskim idealima, a dokaz za to potvrđuje nadimak Tatiček (tatica), aludirajući na ulogu pri nastanku države i dušobrižništvo za budućnost iste (treba kazati kako je Masarykov kult bio više građanskog nego li totalitarnog oblika).⁵

Ne treba smetnuti s uma da su se i u Hrvatskoj stvarali kultovi nacionalnih junaka. U vremenu Kraljevine Jugoslavije postupno se razvijao kult vođe Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića. Kao što je poznato, Stjepan Radić, zajedno s još nekoliko članova HSS-a, bili su žrtve atentatora Puniše Račića u Narodnoj skupštini u Beogradu u lipnju 1928. godine, pri čemu je Radić bio teško ranjen i kasnije umro. Nedugo nakon njegove smrti, u kolovozu iste godine, organiziran je svečani pogreb u kojem je sudjelovalo više od 250 000 ljudi. Smrću Stjepana Radića on u kolektivnom pamćenju hrvatskog naroda postaje mučenik i “veliki Hrvat”, čija je smrt opisana kao “tužan dan hrvatske povijesti”. Kao još jedan dokaz razvoja kulta Radića možemo istaknuti narodna obilježavanja određenih datuma koji su ostali u

³ Katarina Krušelj, *Prikaz zrinsko-frankopanske urote u hrvatskim udžbenicima povijesti od 1918. do danas* (diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2018), 17-19.

⁴ Dejan Đokić, “Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited”, u: *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th-21st Century*, ur. Janos M. Bak; Jörg Jarnut; Pierre Monnet i Bernd Schneidmueller (München: Wilhem Fink, 2009), 7.

⁵ Elizabeta Kiršek i Marina Šourek, “„Naš tatiček“ – Kult Tomáša G. Masaryka u časopisu „Dětský Koutek“ između dvaju svjetskih ratova (1930. – 1940.)”, *Zbornik Janković* 1 (2016), 233-244.

sjećanju hrvatskog naroda i seljaštva te su ih obilježavali kao blagdane npr. 20. lipanj (atentat u Narodnoj skupštini) ili 11. lipanj, odnosno 8. kolovoz (datum rođenja i smrti vođe HSS-a).⁶ Treba spomenuti kako se istovremeno u Splitu, odnosno u međuratnim splitskim novinama, pokušao stvoriti kult Aleksandra Karađorđevića kao „stvoritelja, spasitelja i mučenika države“, no taj kult nikada nije zaživio onoliko koliko se očekivalo.⁷

No prije razvoja kulta Stjepana Radića treba istaknuti razvoj još jednog kulta i to kulta dvojice pojedinaca koji su, zahvaljujući starijoj historiografiji i pravaškoj politici 19. stoljeća, prikazani kao borci i mučenici za hrvatsku državu: Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Kult ovih velikaša nastao je u specifičnim okolnostima druge polovice 19. stoljeća, a punu afirmaciju doživjet će početkom 20. stoljeća. U ovom radu prikazat ću kako se razvijao ovaj kult, koje su to okolnosti dovele do njena razvoja te kako se širio kult. U tom kontekstu, spomenut ću Stranku prava kao pionira i začetnika razvoja kulta te Družbu Braće hrvatskog zmaja, koja je u praksi najzaslužnija za razvoj i širenje kulta Zrinskog i Frankopana. U prikazu i analizi akcija Družbe Braće hrvatskog zmaja oko razvoja kulta, pri čemu sam obradio razdoblje do 1921. godine, koristio sam bogatu arhivsku građu Družbe, koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Isto tako, Zavičajna zbirka Narodne knjižnice Vrbovec čuva nekoliko publiciranih izvora koje govore o akcijama Družbe; logično, s obzirom da je Petar Zrinski, jedan od glavnih aktera urote, rođen u Vrbovcu. Korištena je brojna literatura, uključujući knjige, članke, enciklopedijske natuknice i drugo, čiji popis prilažem na samom kraju rada.

⁶ Stipica Grgić, “Radić nakon Radića: Stvaranje kulta heroja Stjepana Radića (1928-1934.)”, *ČSP* 3 (2010), 723-748.

⁷ Više o ovoj temi može se naći u članku Marijana Buljana “Kult ličnosti kralja Aleksandra I. Karađorđevića u splitskim međuratnim (nacionalističkim) novinama”, *ČSP* 2 (2015): 347-375.

II. PETAR ZRINSKI I FRAN KRSTO FRANKOPAN

Kada se spomene hrvatsko plemstvo srednjega i ranog novoga vijeka, neizostavno je spomenuti dvije najznačajnije plemićke obitelji toga razdoblja: Zrinske, ogranak plemićkog roda Bribirskih, te Frankopane, još poznate pod imenom knezovi Krčki. Oni su vještom diplomacijom, ženidbenim vezama, teritorijalnom ekspanzijom, trgovinom te vojnim i kulturnim dostignućima jačali svoj položaj i status ne samo u ovom dijelu Europe, već i šire. U sklopu ovog rada treba spomenuti dva značajna predstavnika spomenutih rodova, koji su obilježili hrvatsku povijest 17. stoljeća, ali i općenito njenu povijest : Petar IV. Zrinski i Fran Krsto Frankopan.

Petar Zrinski, rođen 6. lipnja 1621. godine u Vrbovcu, poznat je po svojim vojnim ostvarenjima tijekom Tridesetogodišnjeg rata (1618-1648.), gdje je kao glavni kapetan žumberačkih uskoka sudjelovao u završnim bitkama na njemačkom i češkom bojištu. Zatim se istaknuo u borbama protiv Osmanlija, kojima je nanio teške poraze: počevši od pobjede nad Osmanlijama kraj Slunja 1649. godine, zatim u Kandijskom ratu (od 1654. godine pomagao Mletačkoj Republici i na kopnu i moru); potom je 1655. godine suzbio Osmanlije u blizini Perušića u Lici, a najveću pobjedu ostvario je u vrijeme Erdeljskoga rata, kada je 16. listopada 1663. pobijedio Osmanlije kraj Jurjevih Stijena blizu Otočca. Uz to, isticao se i po književnim djelima, od kojih je najpoznatije *Adrianskoga mora sirena*, zbirka pjesama koju je objavio 1660. u Veneciji.⁸

Fran Krsto Frankopan rođen je 1643. godine u Bosiljevu blizu Karlovca. Osim što se istaknuo u vojnim aktivnostima protiv Osmanlija (sudjelovao je 1663. godine u borbama s Osmanlijama kraj Jurjevih stijena, a 1666 i 1667. utvrdio je Novigrad na Dobri u svrhu obrane od Osmanlija), istaknuo se i u pjesništvu. Međutim, jedino djelo koje je tiskano za njegova života bila je jedna elegija iz 1656. godine; ostala djela koje je on napisao ostala su u rukopisima u Bečkom Novigradu, među kojima i zbirka lirskih pjesama *Gartlic za čas kratiti*. Treba spomenuti da je rodbinski povezan s Petrom Zrinskim, koji mu je bio šurjak (sestra Krste Frankopana Katarina udala se za Petra 1641. godine).⁹

⁸ Hrvatska enciklopedija, s.v. „Petar IV. Zrinski.“

⁹ Hrvatski biografski leksikon, s.v. „Fran II. Krsto Frankopan.“

A. ZRINSKO-FRANKOPANSKA UROTA

Dvojica prethodno spomenutih velikaša bit će, uz Petrova brata Nikolu VII. Zrinskog i nekoliko ugarskih velikaša kao što su ugarski palatin Franjo Wesseleny, vrhovni sudac Franjo Nádasdy i ostrogonski nadbiskup Juraj Lippay, glavni akteri urote, koja je bila pokrenuta protiv apsolutističke politike Habsburgovaca. Urota je nastala kao posljedica specifičnih okolnosti u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu, koje se našlo na udaru osmanskih osvajanja (Osmanlije započinju rat protiv Habsburgovaca 1663. godine, op.a.) te situacije u Habsburškoj Monarhiji nakon Tridesetogodišnjega rata i potpisivanja Vestfalskoga mira 1648. godine. Postoji nekoliko faktora koji su utjecali na organiziranje urote: prvo, Habsburgovci su svoju pozornost usmjerili na jačanje dinastičke vlasti u svojim nasljednim zemljama, kao i u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. U tom pothvatu smetali su im svi utjecajni velikaši, ponajviše oni velikaši kao što su bili Zrinski, koji su imali jak gospodarski potencijal i mogli su raspolagali vlastitom vojskom. Drugi faktor jest da su posjedi Zrinskih bili smetnja razvoju trgovine austrijskih zemalja jer su mnogi trgovci kršili propise bečke Dvorske komore te izvozili robu preko luka u posjedu Zrinskih, što je rezultiralo zaobilaznjem habsburških luka Rijeke i Trsta te smanjenim prihodima. Treće, Zrinski su mogli, u slučaju ustanka, na svoju stranu pridobiti vojnike iz Vojne krajine. Jačanje apsolutizma bečkoga dvora izazvalo je među hrvatskim i ugarskim plemstvom nezadovoljstvo, a kulminaciju tog nezadovoljstva izazvalo je potpisivanje mira u Vašvaru 1664. godine. Mir, poznat u hrvatskoj historiografiji kao „sramotni mir“, omogućio je Osmanlijama da zadrže sva područja koja su Habsburgovci osvojili u ratu i obvezao cara na plaćanje jednokratnog danka sultanu. Potpisivanje takvog mira pokazuje kako habsburški kralj Leopold I., zajedno sa svojim dvorom, u tom trenutku nije želio voditi politiku koja bi bila usmjerena na oslobađanje hrvatskih i ugarskih zemalja od osmanske vlasti, što je dovelo do porasta nezadovoljstva hrvatskog i ugarskog plemstva te do jačanja djelatnosti protuhabsburške skupine plemstva.¹⁰ Nakon smrti Nikole VII. Zrinskog u lovu 1664. godine te smrti ugarskog palatina Wesselenyja 1667. godine, urotu će predvoditi Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan.

Međutim, urotnici su shvatili da sami nemaju snage za otvoreni ustanak protiv Habsburgovaca, zbog čega su se obraćali drugim velesilama za pomoć. Obraćali su se francuskom kralju Luju XIV., poljskom kralju, Mletačkoj republici pa čak i Osmanskom carstvu (htjeli su priznati sultanovu vrhovnu vlast u zamjenu za određenu autonomiju Hrvatske unutar Osmanskog carstva); niti jedna država im nije pružila potporu protiv

¹⁰ Neven Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku* (Zagreb: Leykam, 2007), 30-31.

Habsburgovaca: Venecija i Osmansko carstvo bili su zaokupljeni međusobnim sukobom (Kandijski rat, op.a.), a francuski kralj ih je iznevjerio u pregovorima te izvijestio Beč o njihovim nakanama.¹¹ Naposljetku, Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan bili su uhićeni kada ih je kralj pozvao u Beč na pomirenje, a nakon toga su ih prebacili u Bečki Novigrad.¹² Tamo su nakon suđenja bili pogubljeni 30. travnja 1671. godine. Treba spomenuti da su istoga dana pogubljeni i ostali sudionici urote (spomenut ću dvorskog suca Franju Nádasdyja i Franju Bonisa), a kasnije i štajerski plemić Erazmo Tattenbach te mnogi drugi. Što se tiče Zrinskih i Frankopana, njihova imovina bila je konfiscirana, a članovi obitelji bili su ili zarobljeni ili raseljeni u ostale krajeve Europe, čime je slomljena moć dviju najutjecajnijih hrvatskih velikaških obitelji te oslabljena sposobnost hrvatskog plemstva. Njihovi posmrtni ostaci pokopani su u crkvi sv. Mihajla u Bečkom Novigradu, a na ukopištu uklesan je, kako je starija historiografija navodila, „pogrdni natpis“, koji spominje da je tu pokopan „grof Petar Zrinski i markiz Franjo Frankopan, posljednji od porodice“, da je „slijepac vodio slijepca“, zbog čega su oba „pala u jamu“, aludirajući na njihovu propast. Također, daje upozorenje drugim velikašima da se „uče uzdržavati vjernost kraljevima i Bogu“¹³ (ako se pobune, završit će kao Zrinski i Frankopan).

B. HISTORIOGRAFIJA I UROTA

Nedugo nakon pogubljenja Zrinskog i Frankopana pojavljuju se prvi zapisi na latinskom jeziku koji izražavaju žaljenje i to zbog načina na koji su oni smaknuti. Također, sastavljen je službeni zapisnik na nekoliko jezika o samom procesu pogubljenja. U hrvatskom narodu nakon pogubljenja nastaju pjesme o sudbini dvojice velikaša. No one ne govore o uroti u pozitivnom kontekstu ili ju veličaju, već upravo suprotno: one opisuju slom urote kao nesretan slijed događaja. Neke pjesme urotu prikazuju kao izdaju, a u prvom redu okrivljuju Katarinu Zrinski (optužuje se da je navela brata i supruga te njihove saveznike na pogrešan put).¹⁴ Premda su neki strani autori pisali o uroti u prvoj polovici 19. stoljeća, tematika urote aktualizirat će se tek od sredine istog stoljeća. Naime, u tom vremenu postepeno se razvija moderna hrvatska historiografija i u sklopu toga počinju se sakupljati povijesni izvori, među

¹¹ Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, 30.

¹² Koristi se i naziv Bečko Novo Mjesto, no novija historiografija dosta koristi ovu konstrukciju, s obzirom da grad u izvorniku glasi *Wiener Neustadt*, pa ću je koristiti u daljnjem radu.

¹³ Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić i Nevio Šetić, *Zrinski i Frankopani: 100 godina od povratka u domovinu*. (Zagreb: Meridijani, 2019), 190.

¹⁴ Krušelj, *Prikaz zrinsko-frankopanske urote...*, 45.

kojima spadaju izvori o Zrinskim i Frankopanima. Prvotno je o uroti govorio biskup Josip Juraj Strossmayer. On je u pismu upućenom grofu Jankoviću početkom 1861. godine, u okviru rasprave o bečkoj politici prema južnim Slavenima, pisao o Zrinskim i Frankopanima, naglašavajući njihov „tragični kraj“.¹⁵ Godine 1861. Radoslav Lopašić objavljuje tekst od šezdesetak stranica pod nazivom *Petar grof Zrinji i Franje grof Frankopan*, u kojem negativno ocjenjuje razloge koji su naveli Zrinskog i Frankopana na djelovanje, navodeći da su to uradili „više iz strasti, zanešenosti i sebičnosti, nego li za dobro domovine i za opću korist.“¹⁶ Nadalje, Franjo Rački, uz pomoć i potporu J. J. Strossmayera, objavljuje *Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana*. Djelo sadržava više od 600 izvornih dokumenata iz desetak različitih arhiva i knjižnica: bečkog dvorskog i državnog arhiva, mletačkog arhiva, vatikanskog, kaptolskog arhiva u Zagrebu i drugi.¹⁷ Međutim, treba uzeti u obzir da je to početak razvoja historiografije, pa je tema urote više obuhvaćala prikupljanje izvora, a manje njihove analize i interpretacije. Tadija Smičiklas je također pisao o uroti; najprije je napisao članak objavljen u *Vijencu*, a potom u knjizi *Poviest Hrvatske*, služeći se do tada prikupljenim izvorima o uroti. Početkom 20. stoljeća, točnije 1907. godine, skupina autora objavljuje djelo *Posljednji Zrinski i Frankopani*, koje na više od 300 stranica obuhvaća obiteljske portrete tih velikaških obitelji, ilustracije sa prikazima događaja te faksimile dokumenata. Središnji dio knjige zauzima članak Ferde Šišića *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine*. U tom članku Šišić detaljno opisuje tijek urote, pri čemu se koristi do tad objavljenim izvorima i literaturom. Osim njega, članke u spomenutom djelu napisali su još Vjekoslav Klaić, Rudolf Horvat, Velimir Deželić i drugi.¹⁸ Današnja historiografija kritički gleda na samu suštinu urote. Naime, Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan, kao i ostalo plemstvo koje je bilo uz njih, stavljali su u fokus one dijelove zemlje koji su bili pod njihovom kontrolom, a tu su spadali njihovi posjedi ili pak ona područja koje su osvojili vojnim putem, a Vašvarskim mirom izgubili. Govoriti o tome kako su oni borci za hrvatsku državu i njenu slobodu posve je iskrivljena formulacija, s obzirom da još tada, u 17. stoljeću, nije postojala svijest o hrvatskom narodu i državi. Također, Budak napominje kako urotu treba sagledati i iz ugarske perspektive te komparirati sa sličnim pojavama u monarhiji, ali i u Europi.¹⁹ Ono što još treba dodati jest da se urotu u mađarskoj historiografiji naziva Wesselenyjieva urotu. Mađarska historiografija navodi ugarske velikaše, pogotovo palatina

¹⁵ Krušelj, *Prikaz zrinško-frankopanske urote...*, 46.

¹⁶ Anđelko Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urotu*, 2. izdanje (Zagreb: 1999), 147.

¹⁷ Krušelj, *Prikaz zrinško-frankopanske urote...*, 46.

¹⁸ Ibidem 49.

¹⁹ Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, 159.

Wesselenyija, te Nikolu Zrinskog kao začetnike urote, dok je Petar Zrinski imao sekundarno značenje.²⁰ U sklopu razvoja kulta Zrinskog i Frankopana, Dukić u svom članku navodi tri zanimljive činjenice, koje potkrepljuju nelogičnosti o samoj uroti. Prva činjenica jest pokušaj suradnje Zrinskog i Frankopana s Osmanskim carstvom, što je samo po sebi nespojivo, što u osmanskim narativima, što u tradiciji tih velikaških obitelji, kao i u samom uzroku urote (potpisivanje Vašvarskog mira). Druga činjenica koju Dukić navodi jest ponašanje Zrinskog i Frankopana tijekom istražnog procesa, koje je bilo sve „samo ne herojsko“. Naime, kao i drugi uhvaćeni sudionici zavjere, Zrinski i Frankopan međusobno su se okrivljavali za pokretanje urote (vrlo vjerojatno da „skinu“ krivicu), što nam može sugerirati da su spomenuti velikaši bili prikazani kao slabići i lažljivci. I treće: urotnici nisu dobili nikakvu potporu od strane ostalog hrvatskog plemstva te Katoličke crkve, koja odbacuje široki nacionalni karakter njihove borbe („ako zanemarimo anakronizam koncepta nacionalnog identiteta 17. stoljeća“).²¹ No kao što sam spomenuo, kult Zrinskog i Frankopana počeo će se razvijati u drugoj polovici 19. stoljeća u specifičnim okolnostima tadašnjeg razdoblja; za razvoj kulta prvotno je zaslužna Stranka prava, a kasnije će kult promovirati Družba Braće hrvatskog zmaja predvođena Emilijem Laszowskim.

III. RAZVOJ ZRINSKO-FRANKOPANSKOG KULTA

A. STRANKA PRAVA

Kao što je poznato, Stranka prava osnovana je početkom 1860-ih, a njeni utemeljitelji bili su Eugen Kvaternik i Ante Starčević. Upravo će Starčević oblikovati temeljne elemente pravaške ideologije, dok će Kvaternik dati prvu cjelovitu formulaciju njihova nauka. Treba reći da Starčevićeve ideje i stavove o Zrinskom i Frankopanu treba staviti u kontekst ondašnjeg vremena. Na tadašnje prilike u Hrvatskoj utjecalo je nekoliko čimbenika, a to su: razočaranost ilirskim pokretom, pojava raznih političkih koncepcija tijekom revolucionarne 1848. godine te centralistička, apsolutistička i politika germanizacije od strane Beča, što je

²⁰ Tomislav Šerbedžija, *Uzroci, tijek i posljedice zrinsko-frankopanske urote* (diplomski rad, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, 2019), 45.

²¹ Davor Dukić, „The Zrinski-Frankopan Conspiracy as a National Sacrificial Narrative“, *Frontiers of Narrative Studies* 4 (2008), 146 – 157.

utjecalo na Starčevićev nauk i stav prema politici, koje je doživjelo nekoliko faza.²² Početkom 1850-ih Starčević raskida s ilirizmom i stvara ideologiju pravaštva; u sukobima sa srpskim jezikoslovcem Vukom Karadžićem, radikalizirat će se Starčevićev stav o Srbima i Slavenima, a onda će Starčević tvrditi kako su Hrvati poseban narod koji ni po čemu nije identičan s nekim drugim narodima te nastoji afirmirati hrvatsko ime i jezik kao jedino relevantno za hrvatski narod. U isto vrijeme, prvu sustavnu formulaciju izvornoga pravaštva dao je Eugen Kvaternik u svojoj knjizi *La Croatie et la confédération italienne*, koja vrvi protuaustrijskim i protumađarskim tonom. Svrha knjige bila je upoznavanje europske javnosti s poviješću hrvatskoga naroda, političkim položajem i njenom važnošću za europsku civilizaciju. Kvaternikova vizija povijesti temeljila se ponajviše na slici junačke prošlosti hrvatskoga naroda, koji se uvijek žrtvovao za kršćansku Europu, a za to rijetko dobivao odgovarajuću nagradu. Povijesna misija hrvatskoga naroda, kako navodi Kvaternik, jest stvaranje samostalne hrvatske države.²³ Starčevićeva i Kvaternikova ideja spojiti će se u osnovnu bit pravaškog učenja: pravo hrvatskog naroda na samostalnu državu izvan Habsburške Monarhije, izvan bilo kakva slavenskog tj. južnoslavenskog okvira na temelju hrvatskog državnog prava.²⁴ Shek Brnardić u svom članku naglašava kako je prožimanje ovakvom nacionalnom ideologijom tražilo da se „određene povijesne ličnosti i događaji u hrvatskoj povijesti ocjenjuju u moralnom odnosu prema hrvatskoj naciji: pozitivno je bilo djelovanje u korist naroda, a negativno pokoravanje tuđinskom vladaru, u ovom slučaju Habsburgovcima.“²⁵ U ovakvu ideološku konstrukciju najbolje su se uklopili Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Zbog toga, spomenute hrvatske velikaše prikazivalo se kao simbole zatiranja hrvatskog naroda od habsburških vladara. Zanimljivo, stvaranje kulta Zrinskog i Frankopana stvoren je kao pandan kultovima Nikole Šubića Zrinskog i Josipa Jelačića, koji su po pravaškoj ideologiji „zaslužni“ za očuvanje Habsburške Monarhije.²⁶ Tako je Starčević u govoru iz 1866. godine, na 300-tu godišnjicu opsade i pada grada Sigeta, smatrao Nikolu Šubića Zrinskog hrvatskim Leonidom, ali navodi da je Šubić Zrinski pao “braneći neprijatelje

²² Jasna Turkalj, “Oblikovanje pravaške nacionalno-integracijske ideologije do Hrvatskog sabora 1861. godine.” u: *Pravaštvo u hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća*, ur. Zdravka Jelaska Marijan (Zagreb: HIP, 2013), 19-20.

²³ Velimir Veselinović, „Pregled razvoja pravaške ideologije i politike”, *ČSP* 3 (2018), 583-621.

²⁴ Turkalj, „Oblikovanje pravaške nacionalno-integracijske ideologije...“, 22.

²⁵ Teodora Shek Brnardić, „Josip Matasović (1892.-1962.) – pravaški uskrisitelj ranonovovjekovne hrvatske kulture”, *Journal of Contemporary History* 2 (2009), 499-522.

²⁶ Mislav Gabelica, “Pravaška mladež na hrvatskom sveučilištu uoči Prvoga svjetskog rata”, *Društvena istraživanja* 4 (2010), 1139-1161.

svoje domovine.”²⁷ Shek Brnardić upozorava da se na takav način dobiva crno-bijela slika povijesnih događanja i motivacije njezinih sudionika. Nadalje, autorica navodi kako je pojam mučeništva, koje inače pretpostavlja „dobrovoljnu smrt za vjeru i/ili ideale, u pravaškom slučaju dobila drugačije značenje, a to je borba za slobodu i neovisnost nacije.“ Samim time, glavni sudionici urote postaju požrtvovalni junaci kojima je „jedini cilj i interes u životu položiti život za svoju domovinu i naciju“²⁸, postajući time nacionalni mučenici.

Ante Starčević je još i prije stvaranja mita govorio o tragediji Zrinskoga i Frankopana. Tako je u *Hrvatskom kalendaru za prostu godinu 1858* indirektno položio temelj pravaškom mitu o Zrinskom i Frankopanu kao „simbolu habsburškog uništavanja hrvatskog naroda.“²⁹ Tri godine kasnije, u saborskom govoru 1861. godine, napominje da su oni bili proglašeni za buntovnike i pogubljeni samo zato „jer su Nijemci htjeli njihova imanja“, a 1866. godine pridodaje da su njih dvojica „podavljani zbog bogatstva i ljubavi prema domovini.“³⁰ Kvaternik je također govorio o sudbini i tragediji tih velikaša. U spomenutom djelu *La Croatie* iz 1858. godine Kvaternik piše kako će Zrinski i Frankopan biti simbol općeg ustanka „za uskrснуće samostalne hrvatske države.“³¹ Kako bi dodatno pojačali razvoj i širenje kulta, Starčević, Kvaternik i njihovi istomišljenici organizirali su proslavu 200. godišnjice pogubljenja Zrinskoga i Frankopana. Želeći podsjetiti narod na „tragičnu sudbinu Zrinskog i Frankopana“, službene novine pravaša, *Hrvatska*, u 18. broju novina (objavljene 30. travnja 1871.) pišu da su njih dvojica „ustala na obranu prava i slobode Hrvatske“, da su pali pod „krvničkim mačem krvoločne, bijesne samovolje, koja i danas muči hrvatski narod“, te poziva na proslavu i obilježavanje smrti „svetih hrvatskih žrtava.“³² U Zagrebu se obilježila godišnjica smaknuća, ali uz veliku dozu opreza i dijelom u tajnosti jer se slavlje u tom razdoblju još uvijek držalo kao, kako Gross piše, „antidinastičkom manifestacijom“.³³ Kao dokazi tome navode se protivljenje zagrebačkih kanonika za održavanjem mise zadušnice u zagrebačkoj katedrali te zabrana održavanja prigodne propovijedi zagrebačkog nadbiskupa Josipa Mihalovića. Kako je izgledala ta proslava? Dana 30. travnja 1871. održana je misa zadušnica u crkvi sv. Marka, koju je vodio opat Stjepan Pogledić, zajedno s još dva svećenika,

²⁷ Zrinka Blažević i Suzana Cocha, „Zrinski i Frankopani - strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 40 (2008), 91-117.; Mirjana Gross, *Izorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret* (Zagreb: Golden marketing, 2000), 200.

²⁸ Shek Brnardić, „Josip Matasović (1892.-1962.) ...“, 499-522.

²⁹ *Uloga Družbe „Braće Hrvatskog Zmaja“ u prijenosu zemnih ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u Hrvatsku*, katalog izložbe (Zagreb: HDA, 2019), 5.

³⁰ Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota*, 148.

³¹ Mirjana Gross, *Izorno pravaštvo*, 309.

³² *Uloga Družbe „Braće Hrvatskog Zmaja“ u prijenosu ...*, katalog izložbe, 5.

³³ Mirjana Gross, *Izorno pravaštvo*, 310.

pred stotinjak nazočnih osoba. Nakon toga održan je banket na Maksimiru pod vodstvom Eugena Kvaternika, koji je tom prigodom poslao kritiku stanovnicima Zagreba jer nisu htjeli proslaviti „takvu uspomenu“. Unatoč restrikcijama, slavilo se u Rijeci, Karlovcu, Kostajnici, Kutjevu, ali i u Grazu i Bečkom Novigradu; sva ta obilježavanja bila su skromnog oblika i protekla su u obliku misa zadušnica.³⁴ Nakon nekoliko događaja koji su pogodile Stranku prava (Rakovička buna 1871., smrt Kvaternika i zabrana djelovanja Stranke prava), kult Zrinskog i Frankopana privremeno je zaboravljen sve do kraja 1870-ih, kada glasilo Stranke prava *Sloboda* ponovno poziva na obilježavanje smaknuća Zrinskog i Frankopana. Ne treba izostaviti činjenicu kako nisu svi bili voljni uključiti se u štovanje zrinsko-frankopanskog kulta. Primjerice, Josip Miškatović, hrvatski publicist i član Narodne stranke (kasnije pristaša politike bliske unionistima), objavio je članak 5. veljače 1884. godine u *Agramer Zeitungu*, u kojem napada Stranku prava zbog širenja kulta te kritizira Zrinskog i Frankopana jer su “lakoumno zasnovali i nespretno proveli pobunu, neslavno plakali i molili za oprostjenje vladara, iako su tog istog vladara htjeli uništiti.”³⁵

Uz Starčevića i Kvaternika, isticanje mučeništva Zrinskoga i Frankopana iskazano je u književnosti, za što je zaslužan Eugen Kumičić, hrvatski pisac pravaške orijentacije. On je ideološku bit oko njih literarno oživotvorio 1893. godine, kada objavljuje povijesni roman *Urota Zrinsko-frankopanska*. Taj roman pravi je pokazatelj širenja i popularizacije ideje o mučeništvu u tom razdoblju, ne samo među članovima Stranke prava, već i tadašnjoj čitateljskoj populaciji. Naime, Kumičić je povijesne činjenice prilagodio zahtjevima pravaške politike „ekskluzivnoga i nepogrešivoga hrvatstva.“³⁶ Velike povijesne ličnosti idealizira i uzdiže do mitskih proporcija, što se može očitovati u glavnim likovima njegovog romana, Zrinskog i Frankopana; u prilog tome ide opis glavnih junaka. Ovako je Kumičić opisao Petra Zrinskog: *velikaš u modroj svilenoj dolami, visok rastom, golem i skladan, savršen lik junaka, ustane od stola, odloži pero, pa pođe u susret dragunu gipkim i gospodskim krokom. Duboke i crne oči umno i strogo sijevaju pod gustim obrvama, krasan brk resi mu muževno i crnomanjasto lice, na široka ramena pala mu valovita crna kosa, razdijeljena posred tjemena (...).*³⁷ Zanimljiv je i opis Frana Krste Frankopana: *Na prvi se pogled vidjelo da je gospodskoga roda i koljena: vitki mu je stas odavao snagu, jedroću i gipkost, krok mu je bio*

³⁴ Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota*, 148.

³⁵ Velimir Deželić, „Kult hrvatskih mučenika.“ U: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, ur. Ante Kostelić. Zagreb: Stih, 2008., 266.

³⁶ Blažević i Coha, „Zrinski i Frankopani-strategije i modeli heroizacije“ (...), 91-117.

³⁷ Eugen Kumičić, *Zrinsko-frankopanska urota* (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 13. ; Hrvoje Lončarević, *Zrinsko-frankopanska urota u hrvatskom romanu, Crkva u svijetu* 51 (2016), 596-614.

gospodski, svaki kret odličan. Tamna smeđa kosa, razdijeljena posred tjemena, padala mu na ramena, lelujala se i sjajila. Šećuci zamišljeno, pogladio bi punani brk koji mu je krasio lice glatko poput jantara, nešto tamne boje, nježno kao u mlade djevojke(...).³⁸ Opisivanjem njihovih idealnih fizičkih proporcija Kumičić je Zrinskog i Frankopana htio prikazati kao uvjerljive nositelje i stvaratelje nacionalne povijesti, odnosno personifikaciju državotvorne političke ideje njegova vremena tj. pravaške ideje.³⁹

Treba napomenuti da su se dvaput na godinu, 30. travnja (datum pogubljenja) i 2. studenog (Dušni dan) održavala hodočašća u Bečki Novigrad. Njihovo grobno mjesto posjećivali su još 1871. godine hrvatski studenti iz Beča, a kasnije su posmrtno ostatke Zrinskog i Frankopana posjećivali znatiželjni građani te društva hrvatskih studenta *Velebit* i *Zvonimir*. Oni su nosili vijence na dvije lokacije: na grobnicu i na mjesto stratišta, koja su se nalazila u dvorištu gradske pivovare.⁴⁰ Zanimljivo, studenti, ali i ostali posjetitelji grobnog mjesta, uzimali su komadiće kostiju, vjerojatno zbog straha od raspadanja ostataka ili su htjeli imati nekakve relikvije sa grobnog mjesta; najčešće su uzimali (kriomice) ulomke kostiju ili zube, dok su neki uzimali i kralješke.⁴¹

U razdoblju 80-ih godina 19. stoljeća pravaši su se počeli angažirati na konkretnim akcijama oko njihovih ostataka, odnosno prijenosa posmrtnih ostataka u Hrvatsku, vjerojatno motivirani inicijativom Ugarske za preseljenjem ostataka Ferencza Rakoczyja i njegove žene Jelene, također sudionicima urote. Tako je osnovan poseban radni odbor, koji su osnovali pravaši Eugen Kumičić i Fran Folnegović, a osim pravaša odbor su činili i pripadnici drugih stranaka (Narodna stranka). Godine 1883. počeli su se skupljati prilozi za prijenos ostataka Zrinskog i Frankopana, no te aktivnosti 1886. godine prekinuo je ban Khuen Hedervary.⁴² U međuvremenu, odbor za prijenos ostataka ubrzo se raspao, prestalo je prikupljanje novčanih sredstava, što je dovelo do privremenog prekida interesa za prijenosom ostataka. Međutim, hodočašća na mjesta stradanja Zrinskog i Frankopana su se nastavila i svake godine broj posjetitelja je bio sve veći i veći.⁴³ U svakom slučaju, akcija ekshumacije ostataka i ponovnog ukopa realizirat će se tek dvadesetak godina kasnije, pod vodstvom Družbe Braće hrvatskog zmaja.

³⁸ Eugen Kumičić, *Zrinsko-frankopanska urota* (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 48.

³⁹ Lončarević, *Zrinsko-frankopanska urota u hrvatskom romanu*, 596-614.

⁴⁰ Emil Laszowski i Velimir Deželić, *Kosti Petra Zrinskoga i Frana K. Frankopana: Izvještaj o ekshumaciji dana 20. VII. 1907.* (Zagreb: Izdanje DBHZ, 1907), 10.

⁴¹ Ibidem 13.

⁴² Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota*, 151.

⁴³ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopani*, 205.

B. EMIL LASZOWSKI

Kao što je bilo spomenuto, daljnje širenje i isticanje zrinsko-frankopanskog kulta preuzela je Družba Braće hrvatskog zmaja, koju je osnovao i vodio Emil Laszowski.

Emil Laszowski, pod punim imenom Emilij Filip Laszowski Szeliga, rođen je 1. travnja 1868. godine u mjestu Brlog kod Ozlja. Uglavnom se školovao privatno pod nadzorom djeda Filipa Šufflayja, koji ga od 6. godine uči latinsku gramatiku, osnove geografije, povijesti, matematike, vjeronauka i gospodarstva; kasnije je ispite polagao u karlovačkoj i zagrebačkoj gimnaziji. Nakon toga studira kratko medicinu u Grazu, a potom studira pravo u Zagrebu, na kojem je diplomirao 1893. godine.⁴⁴ Istaknuo se kao svestrani arhivist, što pokazuju i sljedeći podaci: od 1891. bio je zaposlen u Hrvatskome zemaljskom arhivu u Zagrebu, gdje je od 1899. pokrenuo *Vjestnik Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*; uredio je županijske arhive u Bjelovaru i Virovitici te surađivao na sređivanju građe više hrvatskih arhiva; na njegov poticaj osnovani su zagrebački arhiv (danas Državni arhiv u Zagrebu), knjižnica (danas Knjižnice grada Zagreba) i muzej (danas Muzej grada Zagreba); objavio je veliki broj izvorne građe na tematiku hrvatske povijesti 16–18. st. i na temelju toga gradiva objavio mnogobrojne članke, monografije, mjestopise i zbirke izvora, koje obuhvaćaju kulturnu i gospodarsku povijest te povijesnu topografiju; dao je doprinos razvoju pomoćnih povijesnih znanosti: genealogije, sfragistike, heraldike i biografije.⁴⁵

Kakav je odnos imao Laszowski prema Petru Zrinskom i Franu Krsti Frankopanu, ali i općenito prema tim plemićkim obiteljima? Možda najjednostavniji i najtočniji odgovor daje nam Milovan Petković, autor knjige o životu i djelovanju Emila Laszowskog Szelige. On napominje kako je Laszowski, još od dječaćkih dana, bio „gotovo opsjednut Zrinskima i Frankopanima“⁴⁶, a uporište toj tvrdnji vidi se u njegovom društvenom djelovanju i pisanoj ostavštini. Njegovanje sjećanja na Zrinskog i Frankopana usko je povezano sa osobnim stavovima Laszowskog prema hrvatskoj prošlosti. Tu su djelovali različiti faktori: utjecaj djeda Filipa Šufflayja, koji mu je još od ranog djetinjstva govorio o tragičnosti urote i njenih sudionika, kao i o važnosti povijesnih dokumenata vezani za plemićko nasljeđe; zatim radovi domaće historiografije na tematiku zrinsko-frankopanske urote te pravaška ideologija, koju je upoznao preko svojih podučavatelja. Ti faktori omogućili su Laszowskom da stvori stav o Zrinskom i Frankopanu kao „višestoljetnim nositeljima i braniteljima hrvatskih narodnih i

⁴⁴ Mario Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog* (Zagreb: HDA, 2014), 45-46.; 57.-58.

⁴⁵ Hrvatski biografski leksikon, s.v. „Emilij Laszowski.“

⁴⁶ Milovan Petković, *Emil Laszowski Szeliga (1868.-1949.)* (Zagreb: DBHZ, 2000), 177.

državnih interesa“, dok je na „tragičnu i mučeničku sudbinu gledao kao simbol otpora tuđinskomu ugnjetavanju (gledano iz suvremene perspektive, znamo da oni to nisu i da je ovo predodžba od prije 100 godina).“⁴⁷ Dakako, utjecaj na njegov stav imali su i njegovi brloški korijeni (prezime Laszowski Szeliga poljskog je plemićkog podrijetla, op.a.), kao i njegov rodni grad Brlog Ozaljski (grad se prvi put spominje 1544. godine kao vlasništvo Stjepana Frankopana Ozaljskoga, a u 17. stoljeću otkupljuju ga braća Nikola i Petar Zrinski, što upućuju na povezanost grada sa Zrinskima i Frankopanima), pa samim time Laszowski sebe vidi kao „duhovni baštinik i nastavljač narodnih težnji.“⁴⁸ Treba uzeti u obzir da je svoje stavove utemeljio bez ikakve historiografske kritičnosti, pa bi bilo zanimljivo vidjeti kakav bi bio stav prema Zrinskom i Frankopanu da je dublje istražio građu vezanu uz njih. Opet, Laszowski nije studirao povijest, zbog čega nije imao dostatnog historiografskog obrazovanja za analizu i interpretaciju pa je sasvim razumljivo zašto nedostaje historiografske kritičnosti u njegovim stavovima, ali i u njegovim objavljenim radovima. Kada je studirao medicinu u Grazu, Laszowski je 1887. godine prvi put posjetio grob Zrinskog i Frankopana, koji su već tada bili preneseni na središnje groblje. Također, oni su bili predmet njegovih ranijih historiografskih radova, koji su bili objavljivani u *Vijencu* i *Prosvjeti*. Daljnja djelatnost oko njegovanja kulta Zrinskoga i Frankopana odvijat će se oko Družbe Braće hrvatskog zmaja.

C. DRUŽBA BRAĆE HRVATSKOG ZMAJA

Družbu Braće hrvatskog zmaja osnovali su kulturni djelatnici, Emil Laszowski i Velimir Deželić te Stjepan Širola stariji⁴⁹ 16. studenoga 1905. godine u Zagrebu. Sama družba ustrojena je prema uzoru na staro Zmajsko društvo (lat. *Ordo Questris Draconis*), koje je osnovao hrvatsko-ugarski kralj Žigmund Luksemburški 1408. godine. To društvo imalo je zadaću obrane kraljevstva i kršćanstva od neprijatelja, čuvanja mira, zaštite žena i slično, a zanimljivo je kako su od dvadeset velikaša, više od polovica činili Hrvati. Znakom Družbe postao je zlatni zmaj zelenih krila, koji čuva štit s povijesnim hrvatskim grbom, a na leđima nosi crveni križ; zaštitnikom Družbe postao je sv. Juraj.⁵⁰ Također, slogan družbe glasi *Pro aris et focis Deo propitio*, što bi se moglo prevesti *Za žrtvenike i ognjišta, s milošću Božjom*.

⁴⁷ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 183.

⁴⁸ Ibidem 183.

⁴⁹ hrvatski pedagog, prevoditelj, književnik i novinar; u Družbi će obnašati ulogu tajnika.

⁵⁰ Zvonimir Despot, „Povijest Družbe Braće Hrvatskog Zmaja 1905.-1996. godine“, *ČSP* 29/1 (1997), 5-39.

Isto tako, članovi družbe dobivaju zmajске predikate, koji se dobivaju na obredu “zazmajenja”; uz dobivanje zmajskog imena, polaže se prisega i dobiva osobni zmajski grb.⁵¹ Sam rad Družbe podijeljen je tako da Družbu vodi Meštarski zbor, koji se sastoji od velikoga meštra (*supremus magister*) i 14 časnih zmajeva meštara, a biraju se na 5 godina. Meštarski zbor ima zadaću upravljanja društinom imovinom, primanja i isključivanja članova iz Družbe, priređivanja predavanja i zabava, sastavljanja proračuna i kućnog reda te izvršavanja zaključaka glavne skupštine.⁵² Za prvog velikoga meštra izabran je njen osnivač Emil Laszowski te zapravo bio najduže na toj poziciji od svih kasnijih velikih meštara (Laszowski je bio na čelu Družbe od 1906. do 1935. godine).⁵³ Uz njih, Družbu su činili članovi prinosnici, počasni te redoviti članovi. Članovi Družbe imaju obvezu plaćanja godišnjeg prinosa i upisnine. Zanimljiv je paragraf 10 zakona Družbe (tzv. Zmajска pravila, lat. *Ordo draconis*), koji zabranjuje raspravljanje o politici i vjeri na svim sjednicama, kao i čuvanje tajni zaključaka Meštarskog zbora; u suprotnom, član koji prekrši taj zakon, doživjet će ozbiljne posljedice. Taj paragraf imao je funkciju svojevrсne zaštite interesa Družbe i mogući pokazatelj da je promicanje kulture jedan od prioriteta Družbe.⁵⁴

Kad pogledamo na spomenuta Zmajска pravila, možemo vidjeti koji su bili prvi prioriteti družbe. To je, na prvom mjestu, „njegovanje i promicanje etičkih i kulturnih vrijednosti pojedinaca i naroda, proučavanje povijesti hrvatskog naroda, njegovanje i obilježavanje uspomena na slavne i važne događaje iz hrvatske prošlosti te na znamenite Hrvate, čuvanje i obnavljanje hrvatske kulturne i prirodne baštine“⁵⁵, što pokazuje da se njegovanje kulta Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana definitivno uklapalo u ciljeve Družbe. Djelovanje Laszowskog, ali i ostalih članova Družbe može se podijeliti na nekoliko pravaca. Prvi je bio prosvjetiteljske naravi, a obuhvaćao je organizaciju stručnih predavanja za članove, ali i za širu javnost. Glavna zadaća tih predavanja jest približavanje hrvatskoga povijesnog, kulturnog i tradicijskog naslijeđa svim društvenim slojevima, kako bi Družba što bolje educirala pučanstvo. Tih predavanja je bilo mnogo i nisu samo obuhvaćala teme iz povijesti; spominju se teme iz glazbe, umjetnosti, astronomije, književnosti, znanosti, sporta, geografije itd. Sljedeća kulturna aktivnost bila je obilježavanje sjećanja na zaslužne osobe iz hrvatske prošlosti, čiji je rad na raznim poljima doprinio razvoju društva (radi isticanja hrvatske

⁵¹ Tako je Laszowski nosio naziv Prazmaj Brloški i Ozaljski, Deželić Prazmaj Klokočki I, a zmajski naslov nosio je i Alojzije Stepinac (Zmaj od Bakačeve kule); Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 179.

⁵² Tomislav Anić, *Organizacijska struktura i primjeri djelovanja Družbe Braće Hrvatskog Zmaja (1905.-1941.)* (diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, svibanj 2000), 6.

⁵³ Hrvatska enciklopedija, s.v. „Družba Braće Hrvatskoga Zmaja.

⁵⁴ Tomislav Anić, *Organizacijska struktura.....*, 2000., 7-8.

⁵⁵ Službene stranice Družbe Braće hrvatskog zmaja.

nacionalne i kulturne posebnosti). To se postizalo postavljanjem spomen-obilježja i spomenika istaknutim ličnostima hrvatske povijesti, što je dovelo do popriličnog odjeka u javnosti; postavljanje spomenika i spomen-obilježja imalo je znatno javnu vrijednost, posebice u manjim sredinama.⁵⁶ Sam rad družbe pozitivno je ocijenio i Izidor Kršnjavi, hrvatski povjesničar umjetnosti, književnik i političar, koji je jednom prilikom napisao da „pozorno prati rad Družbe, koji su svestrani na kulturnom polju, te da će taj marljiv i lijep rad biti od velike koristi za kulturni napredak naroda. (...)“⁵⁷. No jedna od važnijih aktivnosti Družbe svakako je bilo njegovanje kulta Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Vrlo brzo po osnivanju, 1907. godine (svega dvije godine nakon osnivanja), Družba se počela baviti onime što Stranka prava nije uspjela napraviti dvadesetak godina ranije, a to je ekshumacija posmrtnih ostataka, pokapanje u novi grob te prijenos ostataka Zrinskog i Frankopana u Hrvatsku 12 godina kasnije.

IV. EKSHUMACIJA POSMRTNIH OSTATAKA 1907. GODINE I BRIGA O GROBU

Prije nego što obradim proces ekshumacije posmrtnih ostataka Zrinskog i Frankopana te ponovnog ukopa, treba prikazati što se događalo s ostacima prije spomenutih procedura.

Kao što sam spomenuo, 1671. godine Zrinski i Frankopan pokopani su u crkvicu sv. Mihajla u Bečkom Novigradu i tamo ostaju do 1802. godine. Spomenute godine ta se crkva prenamijenila u gradsku žitnicu, zbog čega su se njihovi ostaci morali premjestiti, i to na južnu stranu zvonika župne crkve. U prvoj polovici 1880-ih (točnije, 1885. godine), ponovno dolazi do promjene grobnog mjesta Zrinskoga i Frankopana, kada se ostaci premještaju u gradsku mrtvačnicu.⁵⁸ No tu dolazimo do jedne neobične situacije. Prema naredbi načelnika Bečkog Novigrada Pöcka, koji je vrlo vjerojatno dobio direktivu iz Beča da obustavi prijenos ostataka natrag u Hrvatsku, ostaci su pokopani na središnjem groblju i to u skupni grob dimenzija 2x2 metra gdje su pokopani „dvadesetak drugih mrtvaca, prosjaka, prostaka i bitanga, koji su umrli u bolnici na državne troškove“⁵⁹, u tzv. Schachtgrab. Tu činjenicu otkrio je Velimir Deželić, kasnije jedan od osnivača Družbe Braće hrvatskog zmaja, prilikom posjeta

⁵⁶ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 181.

⁵⁷ Despot, „Povijest Družbe Braće Hrvatskog Zmaja 1905.-1996. godine“, 5-39.

⁵⁸ Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota*, 132.

⁵⁹ Laszowski i Deželić, *Kosti Petra Zrinskoga i Frana K. Frankopana*, 15.

grobnom mjestu Zrinskog i Frankopana 1885. godine, pritom poslavši pismo Odboru za prijenos ostataka. O problemima oko lokacije ostataka Deželić je pisao u člancima, koji su se objavljivali u *Slobodi*, ali i drugdje.⁶⁰ Interesantan je obrat načelnika Bečkog Novigrada Pöcka. On se, nekoliko mjeseci prije pokapanja ostataka u skupni grob, susreo s Velimirom Deželićem i u razgovoru napomenuo da on nema ništa protiv prijenosa ostataka u Hrvatsku; dakako, upozorio je Deželića kako gradonačelnik Budimpešte moli Pöcka da ih još ne zakopava jer ih žele prebaciti u Ugarsku, smatrajući kako su oni dio ne samo hrvatske, već i ugarske povijesti.⁶¹ Treba reći da su (pogotovo) Zrinski ostavili traga ne samo u hrvatskoj, već i u mađarskoj historiografiji. Zrinski su imali posjede ne samo u Hrvatskoj, već i u Ugarskoj. Iznimno je cijenjen Nikola Šubić Zrinski (predak Petra Zrinskog), pretežito zbog junačke smrti u opsadi Sigeta (koji se nalazi u Mađarskoj) i obustavljanja osmanskog napada na Beč; cijenili su i Nikolu VII. (Petrov brat) kao jednog od začetnika urote. Isto tako, ugarske vlasti uspjele su pokopati posmrtnu ostatku Ferenc Rakoczyja i Jelene Zrinski, koja je bila kći Petra Zrinskog; ovo su samo neki od razloga interesa ugarskih vlasti za ostacima Zrinskog i Frankopana. Pojedini autori iznose druge razloge pokapanja ostataka Zrinskog i Frankopana u skupni grob; tako Mijatović piše da su pokopani „zbog nedostatka novčanih sredstava za prijenos ostataka u domovinu (Hrvatsku).“⁶² U vremenu kada se Deželić vratio u Zagreb i objavljivao što se događa s ostacima, načelnik Pöck odlučio je potajice pokopati ostatke u zajedničku grobnicu.

Od 1885. mnogi ugledni hrvatski političari i kulturni djelatnici konstantno su apelirali na prijenos ostataka u Hrvatsku: Juraj Biankini, književnik i političar Ante Tresić-Pavičić, Velimir Deželić, književnik Peroslav Paskijević-Čikara i drugi. Dana 27. listopada 1906. godine, hrvatska akademska omladina u Budimpešti obratila se Hrvatskom saboru, uputivši molbu u kojem su predložili osnivanje posebnog saborskog povjerenstva, koje će istražiti stanje ostataka Zrinskog i Frankopana te ishodenje dozvole vladara Franje Josipa I. za prijenosom ostataka u Hrvatsku.⁶³ Sutradan, 28. listopada raspravljalo se o tom pitanju. Na toj sjednici sabora donesena je odluka o osnivanju peteročlanog odbora koje će riješiti pitanje prijenosa; Ljubo pl. Babić-Gajski predložio je da se uz ostatke Zrinskog i Frankopana prenesu ostaci Katarine Zrinski, žene Petra Zrinskog.⁶⁴ Također, iznesen je prijedlog da se 30. travanj proglasi školskim blagdanom u Hrvatskoj i Slavoniji te da se iz zemaljskog proračuna izdvoji

⁶⁰ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan...*, 198.

⁶¹ Laszowski i Deželić, *Kosti Petra Zrinskoga...*, 11.

⁶² Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota*, 132.

⁶³ Feletar, Šetić i Petrić, *Zrinski i Frankopan...*, 309.

⁶⁴ Laszowski i Deželić, *Kosti Petra Zrinskoga...*, 23.

određena suma novca za podizanje spomenika Zrinskomu i Frankopanu.⁶⁵ Na 18. sjednici Sabora 1. prosinca iste godine osnovan je Odbor za prijenos ostataka Zrinskog i Frankopana na čelu s Augustom Harambašićem⁶⁶, no taj Odbor nije dao mnogo rezultata. U cijelu ovu priču oko ekshumacije i prijenosa ostataka ušla je i Družba Braće hrvatskog zmaja.

Laszowski i Deželić dobro su procijenili kako će dugo zatezanje oko ekshumacije i prijenosa ostataka, tadašnja politička klima, preveliko isticanje tog problema u javnosti te mogućnost raspadanja ostataka biti najveće zapreke u ostvarivanju cilja Družbe (prijenos ostataka). Moguće je da su se Braća hrvatskog zmaja na hitnu akciju ekshumacije i prijenosa ostataka ugledali na ugarske vlasti. Naime, godinu dana ranije, 1906. godine, ugarske vlasti uspješno su prenijele posmrtno ostatke Franje Rakoczyja i Jelene Zrinske, osobe koje su direktno ili indirektno sudjelovale u uroti. Prema navodima ugarskih novina, radilo se o „masovnoj manifestaciji i proslavi, kojoj su nazočile tisuće i tisuće ljudi“⁶⁷; Rakoczyja i Jelenu Zrinsku pokopali su u Košicama. Stoga, vodstvo Družbe smatralo je da Zrinskog i Frankopana „treba dostojnim načinom sahraniti u hrvatskoj zemlji“⁶⁸ te su došli na ideju da će Družba platiti cjelokupne troškove oko iskapanja ostataka i dostojnog pokopa. Dodatni poticaj dobili su na sastanku članova Družbe Braće hrvatskog zmaja 30. travnja 1907., gdje je donesena odluka da će Družba „čim prije izvaditi ostatke iz skupnog groba u Bečkom Novigradu i pohraniti ih na označenom, posebnom grobu gdje će čekati prijenos u Hrvatsku“⁶⁹; zadaću ekshumacije izvršit će Laszowski, Deželić i Širola. Tako je vodstvo Družbe postavilo sljedeće zadatke: prvo, utvrditi lokaciju pokopa Zrinskog i Frankopana, i drugo, dobiti vjerodostojnu potvrdu autentičnosti tj. jesu li to doista njihovi ostaci. Odluka donesena na tom sastanku poslana je gradskom vijeću Bečkog Novigrada. Vijeće Bečkog Novigrada dozvolilo je ekshumaciju ostataka, no uz određene uvjete: 1) sve mora proteći mirno i tiho, bez množine ljudi i 2) bez ovacija, demonstracija i političkih biljega.

Treba istaknuti da su pripreme za ekshumaciju vodile u tajnosti, dok je ekshumacija objavljena javno; čak su Laszowski i Deželić slali šifrirana pisma kako bi održali tajnovitost priprema. Bečke i budimpeštanske novine te lokalne novine Bečkog Novigrada pisale su 19. srpnja 1907. godine o ekshumaciji ostataka Zrinskog i Frankopana kao “velikom povijesnom

⁶⁵ Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota*, 151.

⁶⁶ Feletar-Šetić-Petrić, *Zrinski i Frankopan...*, 309.

⁶⁷ Janko Dujak, *Hrvatski mučenici grof Petar Šubić Zrinski ban hrvatski i šura mu knez Fran Krsto Frankopan*. Sisak: Tiskom i nakladom vlastite tiskare, 1919., 18.

⁶⁸ Emil Laszowski i Velimir Deželić, *Pomilovanje Petra Zrinskoga i Franje K. Frankopana god. 1687 : prilog tragediji Zrinsko-Frankopanskoj*. Zagreb: DBHZ, 1914., 18.

⁶⁹ Feletar-Petrić-Šetić, *Zrinski i Frankopan*, 206.

činu hrvatskog naroda” te pozvale lokalno stanovništvo i ostale ljude koji mogu, da se priključe toj ceremoniji (svojevrsni pokazatelj interesa stranih novina). To je rezultiralo okupljanjem velikog broja tamošnjeg stanovništva, koje je uz komisiju činilo svjedoke obavljanja samog čina.⁷⁰

Kako su tekle daljnje pripreme za ekshumaciju? Sredinom lipnja 1907. u Bečki Novigrad dolazi Laszowski, koji odlazi do Julije Pugl, udovice grobara Josipa Pugla i svjedokinje pokapanja ostataka u skupni grob. Tamo je Laszowski otkrio važnu stvar: ostaci Zrinskog i Frankopana bili su zakopani pod tankim slojem šljunka, što je dokaz da na njihove ostatke nije došao nijedan drugi pokojnik i nisu se pomiješali s ostalim ostacima (prilikom ekshumacije naći će ostale ostatke na dubini od nekoliko metara). Nakon toga Laszowski je sastavio izjavu o točnosti podataka kao dokaz stanja i položaja ostataka.⁷¹ Važno je spomenuti i susret Laszowskog i Kaumanna, novog načelnika Bečkog Novigrada, koji je kazao da nema argumenata protiv ekshumacije, ali je tražio od Laszowskog da se sve obavi u tajnosti. Ovdje ću samo ukratko opisati proces sakupljanja dokaza: 14. lipnja sastavljene su izjave o stanju i položaju ostataka (potpisnici: gđa. Pugl, kćer Ana i Laszowski); 24. lipnja Laszowski traži zapisnike i priziv živih svjedoka; 25. lipnja upućena je molba Braće hrvatskog zmaja za obavljanjem ekshumacije o vlastitom trošku; krajem lipnja i početkom srpnja sastavljeni su zapisnici svjedoka; 9. srpnja načelnik i gradsko vijeće Bečkog Novigrada odobravaju molbu Družbe.⁷²

Kada se pogledaju prethodno spomenuti službeni dokumenti, oni ukazuju na sljedeće: svi svjedoci ukazuju na samo jedan grob i svi znaju označiti samo jedno mjesto gdje su ostaci zakopani. Još jedan dokaz tome jest nacrt i tloris groblja iz 1885. godine, koje je dobio Deželić od prijašnjeg načelnika. Važan je jer je na njoj nacrtan grob i točno označen kut groba; također, svjedočanstva se savršeno poklapaju s nacrtom.⁷³ Sve ovo navedeno dodatno potvrđuje da je Družba Braće hrvatskog zmaja ozbiljno prionula na posao ekshumacije ostataka, kako u pravnom, tako i u (kasnije) praktičnom smislu.

Dana 19. srpnja u Bečki Novigrad stigli su Emil Laszowski, njegova kćer Fedora, kapelan Družbe Filip Hajduković i Rudolf Horvat; sutradan su stigli potpredsjednik Deželić,

⁷⁰ Laszowski i Deželić, *Kosti Petra Zrinskoga...*, 24.

⁷¹ Ovjereni prijepis zapisnika osoba koje su posvjedočile o grobu Zrinskoga i Frankopana, HR-HDA-635. Družba “Braća Hrvatskog Zmaja”, kutija 73.

⁷² Laszowski i Deželić, *Kosti Petra Zrinskoga...*, 26.

⁷³ Plan groblja Bečkog Novigrada, HR-HDA-635. Družba “Braća Hrvatskog Zmaja”, kutija 73.

u pratnji supruge i kćeri, te tajnik Širola. Dana 20. srpnja 1907. godine, započeo je proces ekshumacije i ponovnog ukopa ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana.

Kako se ekshumacija odvijala? Prvotno je u 8 sati ujutro održana misa u župnoj crkvi, a uz prisutne goste na misi bio je i zamjenik načelnika Kaumanna. Nakon mise dolaze članovi gradskog povjerenstva i liječnik te svi zajedno odlaze ka grobu. Na grobu su se već skupili radnici predvođeni Franjom Karacsonom, još jednim svjedokom pokopa ostataka Zrinskog i Frankopana u skupni grob. Tada je počelo kopanje pod vodstvom grobnog nadzornika; na 1 metar groba počeli su pronalaziti ostatke, koje su odmah prebacili u već spremni lijes (simbolično, lijes je pokriven hrvatskom tkaninom iz šestinske okolice).⁷⁴ Kako se kopalo dalje, sve više se utvrđivalo kako je to skupni grob gdje su pokopani ostaci Zrinskog i Frankopana. Iskopani ostaci preneseni su u mrtvačnicu, gdje su prepuštene na stručnu analizu, pregled i sastavljanje. Još jedna simbolika: pod ostatke je postavljena zemlja iz onih krajeva koje su nekoć bile pod upravom Zrinskog i Frankopana (Čakovec, Zrin, Ozalj, Ribnik, Krk, Modruš, Senj, Ogulin i dr.), a uz zemlju postavljene su kitice cvijeća povezane hrvatskim trobojnicama, koje je uredila Deželićeva žena Antonija. U lijes, odnosno limenu kutiju, stavljen je pergamen spis napisan na latinskom jeziku, a sadržavao je konstataciju čina iskapanja i identičnosti ostataka.⁷⁵ Potom je Laszowski održao govor, u kojem je naglasio da su „Hrvati izvadili zemne ostatke svojih junaka“; istaknuo je da ostatke krase „nikakva raskoš, grimiz ili svila, već jednostavna tkanina“ i da su ostaci „sveta dragocjenost“.⁷⁶ Nakon svega navedenog, lijes je stavljen u drugi lijes, zaključali ga i polagano nosili prema grobu, koji je kupila Družba. Napravljen je i natpis koji glasi: MUČENICIMA 30. IV. 1671.-BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA 20./VII. 1907. Za lijesom je išlo i zastupstvo Bečkog Novigrada kao svjedocima ekshumacije; potom je kapelan Družbe Filip Hajduković održao govor na latinskom, u kojem hvali grad i gradske oce („uspaljeni simpatijama prema Hrvatima dopustili premještaj“), izrazivši „najsrdajnije hvale“ i tražio da ostatke „vjerno čuvaju“.⁷⁷ Na samom kraju stavljen je željezni križ s latinskim napisom. O činu ekshumacije sastavljen je službeni zapisnik koji potvrđuje sljedeće: grob je svojina Družbe Braće hrvatskog zmaja, a ostaci su svojina Bečkog Novigrada. Isto tako, zapisnik detaljno opisuje proces ekshumacije: od utvrđivanja vjerodostojnosti ostataka, iskopavanja, polaganja u novi grob i konačnog uređenja grobnog mjesta. Ono što treba isto istaknuti jest klauzula koju su sastavili članovi Družbe:

⁷⁴ Laszowski i Deželić, *Kosti Petra Zrinskoga...*, 36.

⁷⁵ Ibidem 37.

⁷⁶ Ibidem 38.

⁷⁷ Ibidem 41.

ostaci su svojina Bečkog Novigrada, no ako će Zemaljska vlada Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije htjeti prenijeti ostatke u Hrvatsku, gradsko poglavarstvo mora prepustiti ostatke za prijenos, čime su stekli prednost pred Ugarskom, koji su također htjeli prenijeti posmrtnu ostatke Zrinskog i Frankopana.⁷⁸

Možemo pretpostaviti da je većina hrvatskog javnog mnijenja pozitivno i s oduševljenjem pozdravila ovu akciju, o čemu su pisale hrvatske novine *Dom i svijet*, *Obzor*, *Hrvatska*, kao i austrijske te mađarske novine. No treba spomenuti da ocjena te akcije u dijelu hrvatske stručne javnosti nije bila jednodušna; najbolji primjer toga jest članak Ivana Bojničića, hrvatskog povjesničara, arhivista i ravnatelja Zemaljskog arhiva.⁷⁹ Naime, on je u spomenutom članku, objavljenom u *Agramer Tagblattu* 24. srpnja 1907. godine, izrazio sumnju u pripadnost ostataka Zrinskom i Frankopanu te utvrđivanja posljednjeg počivališta. Naime, smatrao je kako je iskapanje izvršeno “površno” i “neznanstveno” te je obavljeno “bez punomoći sabora i bez sudjelovanja hrvatske javnosti”.⁸⁰ Kao dokaz Bojničić navodi činjenicu da je dr. Mihajlo Latkoczy, profesor budimpeštanske gimnazije, bio jedini svjedok koji je mogao potvrditi lokaciju ukopa kostiju 1885. godine, no preminuo je 1906. godine. Zanimljivo je da se u izvještaju o ekshumaciji navodi njegovo svjedočanstvo, ali pod pojmom „sumnjivo”.⁸¹ Također, navodi kako pri analizi kostiju nije pozvan nijedan antropolog i arheolog te smatra kako natpis postavljen na grobnom mjestu služi kao “reklama za društvo Braće Hrvatskog Zmaja”. Zaključno, Bojničić se narugao članovima Družbe jer su „u svem vjerovali grobarima te da su umjesto ostataka Zrinskog i Frankopana pokopali kosti nekih prosjaka”.⁸² Gledamo li iz suvremene perspektive, složili bi se s Bojničićevim tvrdnjama. Jedini dokazi koji se mogu uzeti u obzir jesu usmene izjave svjedoka ukopa ostataka (koji su napismeno složeni i ovjereni), usmena potvrda identiteta ostataka od strane udovice grobara Pugl, kao i liječnička analiza (ne antropologa ili arheologa) o tom da se radilo o ostacima Zrinskog i Frankopana na temelju grube procjene; stoga je razumljiva sumnja u identitet ostataka. Opet, to mišljenje utemeljeno je na suvremenoj perspektivi o tom događaju i potrebno je staviti ove događaje u kontekst onog vremena. Čak i da to nisu ostaci velikaša, nije se težilo tome je li priča o Zrinskom i Frankopanu povijesno utemeljena i da li su to

⁷⁸ Laszowski i Deželić, *Pomilovanje Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana...*, 17.

⁷⁹ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 185.

⁸⁰ Ivan Bojničić, “Zur Exumirung Zrinskis und Frangepans“, *Agramer Tagblatt*, 24. srpanj 1907., br. 168.

⁸¹ Emil Laszowski i Velimir Deželić, *Kosti Petra Zrinskoga...*, 1907., 33.

⁸² Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 185.

doista njihovi ostaci; ionako takvi nacionalni mitovi, kako neki autori navode, traže djelomičnu, ne potpunu istinu.⁸³

Dakako, reakcije na Bojničićev članak nisu izostale. Tako primjerice poznati povjesničar Rudolf Horvat u *Obzoru* (broj 195, 24. srpanj 1907.) objavljuje članak u kojem detaljno iznosi dokaze koje je skupila Družba, kao i detalje oko iskapanja; za Horvata nema dvojbe “da su 20. srpnja našli ono što su tražili”.⁸⁴ Iste novine (*Obzor*) su u broju objavljenom 25. srpnja oštro kritizirale Bojničićev članak, nazvavši ga “malko čudan pisan člančić”, gdje se “ironično osuđuje postupak iskopavanja”, a samom su Bojničiću pridodali da ima “malu dozu običnog hrvatskog jala”. Uz to, primjećuju kako je njegov članak “izazvao smijeh kod čitatelja” i da će Družba uskoro dati odgovor na Bojničićev članak.⁸⁵ Novine *Hrvatska* istog datuma (25. srpanj) žestoko je osudila članak Bojničića. Čak idu toliko daleko da ga, uz profesora Latkoczija, prozivaju “desnom rukom narodnog zloduha Kuenta”, ističu da ga “peče savjest” i da se ovim činom želi “rehabilitirati” te da je to njegov “hrvatski jal”.⁸⁶ Na odgovor Družbe nije se dugo čekalo. U časopisu *Prosvjeta* (18. broj izdanja), Laszowski i Deželić iznijeli su detaljan elaborat i zapisnik o postupku pripremanja i činu ekshumacije, analize i ponovnog zakopavanja ostataka Zrinskog i Frankopana. U njemu se navodi kako su pozvali antropologa, Slovenca dr. Niku Županiča, koji je prvotno pristao, no zbog obiteljskih razloga bio je spriječen u dolasku. Također, spominju kako nisu htjeli uzeti portrete kao dokaz identifikacije jer daju “vrlo slabe zaključke” i “vrlo su raznolike”. Navode kako se starost i dob kostiju mogu relativno prosuditi, a za to je dovoljno znanje “svakog đaka anatomije i grobara”. Nadalje, imali su u planu pozvati i arheologa, no pouzdano su znali da će u grobu naći same kosti, “bez odijela, dugmeta ili drugih predmeta”; kasnije su razgovarali s nekoliko arheologa, koji su potvrdili njihove tvrdnje.⁸⁷

Grobno mjesto u kojem su nakon ekshumacije pokopani Zrinski i Frankopan bio je jednostavnog oblika: običan, zemljani grob s metalnim križem na kojem se nalazila ploča s tekstom. No već nakon nekoliko godina grob je bio oštećen. To je uočio Odbor bečkih Hrvata za prijenos kostiju Zrinskog i Frankopana, koji 12. lipnja 1911. šalje pismo Družbi. U pismu se navodi kako je „natpis na križu već sasvim nečitljiv“ i traži dozvolu od Družbe može li njihov član „sam isklesati natpis u mramornu ploču i umjestiti u križ“; također, raspituju se oko prijenosa ostataka Zrinskog i Frankopana, „ima li kakvih zapreka i može li se što u Beču

⁸³ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog* 186.

⁸⁴ *Obzor*, „Jesu li doista izkopane prave kosti Petra Zrinskog i Krste Frankopana“, 29. srpanj 1907., broj 195.

⁸⁵ *Obzor*, „Dr. Bojničić o ekshumaciji kostiju Zrinskog i Frankopana“, 25. srpanj 1907., broj 196.

⁸⁶ *Hrvatska*, „Ekshumacija kostiju Zrinskog i Frankopana“, 25. srpanj 1907., broj 168.

⁸⁷ *Prosvjeta*, „Iskapanje kostiju Zrinskog i Frankopana“, broj 18.

poduzeti oko toga“.⁸⁸ Ubrzo je stigao odgovor Družbe, koji odgovara Odboru kako se nova ploča izrađuje te mole Odbor da Družba preuzme postavljanje ploče.⁸⁹ Krajem iste godine, u studenom, hrvatsko društvo *Prosvjeta* šalje pismo Družbi s upitom „što je s pločom na grobu Zrinskog i Frankopana“ te „da li su ploču dali praviti“.⁹⁰ Družba u odgovoru na ovo pismo navodi da je već prije zaključeno da se na grob stavi samo mjedena ploča bez spomenika i to iz razloga što je to samo privremeni grob, a da će se ostaci jednom prenijeti u Hrvatsku. Međutim, uređenje groba odvit će se tek dvije godine kasnije i to u suradnji s hrvatskim društvom *Prosvjeta*.⁹¹ Kako je ukratko tekao proces izrade i uređivanja groba? Za nacrt groba angažiran je poznati hrvatski arhitekt Rudolf Lubynski, koji je zaslužan za izgradnju tadašnje zgrade Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (danas zgrada Hrvatskog državnog arhiva); novu natpisnu ploču izradio je još jedan poznati arhitekt, Vatroslav Drenski. Medaljone s likovima Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana izradio je Antun Blazina, vlasnik Prve i jedine lijevaonice zvona i umjetnih kovina iz Zagreba, a sama ploča izlivena je u Prvoj hrvatskoj tvornici strojeva i lijevaonici željeza d.d. Također, angažirana je i bečka tvrtka za proizvodnju betona i cementnih proizvoda Pittel sa zadaćom da izradi postolje. Kako su spomenute predradnje bile obavljene u jesen 1913., trebalo je još ishoditi suglasnost gradskog poglavarstva Bečkog Novigrada za uređenje groba. Hrvatsko društvo *Prosvjeta* uspjelo je ishoditi dozvolu za postavljanje ploče, pritom poslavši pismo Družbi u listopadu 1913. godine. U pismu se moli Družbu da „što prije dostavi ploču tvrtki Pittel koja će istu postaviti na grob“.⁹² Svečana ceremonija postavljanje ploče određena je za Dušni dan (2.11.) 1913. godine; društvo *Prosvjeta* poslalo je pozivnicu svim zainteresiranim hrvatskim građanima na svečanost „prigodom otkrića spomen-ploče hrvatskim mučenicima grofu Petru Zrinjskom i knezu Franu Krsti Frankopanu u Bečkom Novom Mjestu“.⁹³ U svečanosti su sudjelovali, osim Družbe Braće hrvatskog zmaja i društva *Prosvjete*, hrvatska društva u Beču *Zvonimir* i *Hrvat* te Hrvatsko veterinarsko akademsko društvo; zamjenik kapelana Družbe, Ljuboslav Satler, služio je misu zadušnicu i blagoslovio novu nadgrobnu ploču.⁹⁴

⁸⁸ Pismo Odbora bečkih Hrvata, 12. lipanj 1911., HR-HDA-635., Družba „Braće Hrvatskog Zmaja“, kutija 73.

⁸⁹ *Uloga Družbe „Braće Hrvatskog Zmaja“ u prijenosu ...*, katalog izložbe, 2019., 14.

⁹⁰ Pismo hrvatskog društva *Prosvjete* Družbi, poslano 23. studenoga 1911., HR-HDA-635., Družba „Braće Hrvatskog Zmaja“, kutija 73.

⁹¹ *Uloga Družbe „Braće Hrvatskog Zmaja“ u prijenosu ...*, katalog izložbe, 2019., 14.

⁹² Pismo *Prosvjete* Družbi o ishodu dozvoli za postavljanje ploče, 8. listopad 1913., -HDA-635., Družba „Braće Hrvatskog Zmaja“, kutija 73.

⁹³ Pozivnica *Prosvjete* na svečanost otkrića nadgrobne ploče (Dušni dan 1913.), -HDA-635., Družba „Braće Hrvatskog Zmaja“, kutija 73.

⁹⁴ *Uloga Družbe „Braće Hrvatskog Zmaja“ u prijenosu ...*, katalog izložbe, 2019., 14.

Vodstvo i članovi Družbe ustvrdili su kako više nema nikakvih zapreka glede prijenosa ostataka u Hrvatsku: dokazi su tu, ostaci su u grobu, a grob je u vlasništvu Družbe te sada uređen. Međutim, trebat će riješiti još jednu prepreku, a to je ishođenje dozvole od viših instanci (u ovom slučaju, austro-ugarskog vladara) za prijenos posmrtnih ostataka u Hrvatsku, što će se realizirati tek 1919. godine, kada više nema Austro-Ugarske.

V. PRAVNA BITKA ZA PRIJENOS OSTATAKA

Vodstvo Družbe naglašavalo je da, nakon 200 i više godina, i dalje stoji žig veleizdajništva nad Zrinskim i Frankopanom, odnosno optužba za izdaju i dizanje pobune protiv carske krune. Stoga je bilo nužno da se dokaže kako je bilo opravdanih razloga za dizanje ustanka te da su bili suđeni po tuđim zakonima (austrijskim), tako da se njihovi ostaci mogu mirno prenijeti u Hrvatsku.

Nakon ekshumacije ostataka Zrinskog i Frankopana, 30. studenog 1908. godine, Družba Braće hrvatskog zmaja šalje molbu vladaru Franji Josipu I., gdje se traži posmrtna rehabilitacija Petra Zrinskog i Krsta Frankopana. Svrha te molbe bila je da se „kraljevom milošću otkloni teške posljedice presuda iz 1671. i da se skine žig veleizdajništva i urotništva.“ No ta je žalba odbijena u travnju 1909.; Družbi je odbijenicu priopćio ban Pavao Rauch, a ne vladar.⁹⁵ Pozivi za prijenos ostataka dolazili su i iz Hrvatskog sabora. Tu treba izdvojiti nekoliko važnih interpelacija:

Prva interpelacija iznesena je na 12. sjednici Hrvatskog sabora, 14. veljače 1911. godine. Ona je bila upućena hrvatskom banu Nikoli Tomaševiću, a iznio ju je saborski zastupnik i član Čiste stranke prava, Cezar Akačić.⁹⁶ U toj interpelaciji Akačić iznosi četiri važne točke koje se trebaju poduzeti: 1) ishođenje dozvole cara za prijenos u domovinu posmrtnih ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana i Ane Katarine Zrinske rođ. Frankopan; 2) donošenje zakonske osnove kojom se izražava poštovanje i zahvalnost hrvatskog naroda; 3) proglašenje 30. travnja (datum smaknuća) školskim blagdanom; 4) izdvajanje sredstava za podizanje spomenika u Zagrebu. Međutim, ta je molba odbijena.

Nadalje, na 32. sjednici Hrvatskog sabora, održanoj 27. veljače 1914., narodni zastupnik i još jedan član Čiste stranke prava, Ivan Zatlučka, podnosi interpelaciju hrvatskoj

⁹⁵ Feletar, Šetić i Petrić, *Zrinski i Frankopan...*, 310.

⁹⁶ Ibidem 310.

zemaljskoj vladi. On traži gotovo isto kao i njegov prethodnik Akačić: 1) donošenje zakonske osnove za prijenos kostiju u domovinu; 2) proglašenje 30. travnja narodnim blagdanom; 3) podizanje spomenika u Zagrebu. Kao i prethodna molba, i ova molba je odbijena.⁹⁷

Tu još treba spomenuti i interpelaciju saborskog zastupnika i (opet) člana Čiste stranke prava, vlč. Franje Novaka, hrvatskoj zemaljskoj vladi, iznesenoj na 42. sjednici Hrvatskog sabora (13. ožujak 1914. godine). Njegova interpelacija ima sličnosti s molbom Družbe iz 1908. godine. Naime, Novak traži „ishođenje kraljeve amnestije za Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana s ciljem skidanja žiga veleizdajništva i urotnika.“ Iako nije poznat ishod ove interpelacije, pretpostavljam da je i ova interpelacija odbijena. Isto tako, Gradska skupština grada Zagreba je na 15. skupštini, održanoj 4. svibnja 1914. godine, jednoglasno zaključila da se „zamoli cara da dozvoli prijenos posmrtnih ostataka u Zagreb“ te da će grad Zagreb „osigurati dostojno počivalište hrvatskim mučenicima i snositi troškove ekshumacije i prijenosa ostataka u Hrvatsku.“⁹⁸

Iako je njena molba iz 1908. bila odbijena, Družba Braće hrvatskog zmaja nije odustala od svog cilja. Tako je Emil Laszowski, veliki meštar Družbe, sastavio odgovor na interpelacije narodnih zastupnika Zatluka i Novaka, i to po nalogu bana Ivana Škrleca Lomničkog. Taj odgovor nosi naslov *Pomilovanje Petra Zrinskoga i Franje K. Frankopana god. 1687. (epilog tragediji Zrinsko-frankopanskoj)*, a sastavljen je 24. lipnja 1914. godine. Ovom kratkom knjižicom željelo se dokazati da su Zrinski i Frankopan bili pomilovani 16 godina nakon njihova smaknuća, a nitko nije na taj podatak obraćao pozornost ili je u potpunosti zaboravljen. Također, sadrži puno pravnih akata i točaka, što je rezultat pregleda arhivske građe ne samo u Hrvatskoj, već i u drugim arhivima (Beč, Budimpešta). Knjižica donosi sljedeće:

Prvo, članak 31. Zlatne bule hrvatsko-ugarskog kralja Andrije II iz 1222. godine regulira pravo oružanog otpora plemstva prema kralju ako kralj prekrši odredbe koje je sklopio s plemstvom. Kao dokaz tome, Laszowski iznosi činjenicu da su bunu vodili istaknuti hrvatski i ugarski plemići, čime se potvrđuje legalnost pobune “jer takav je zakon.”⁹⁹ Drugo, Laszowski propituje legalnost osude nad Zrinskim i Frankopanom. U tu svrhu ističe članak 20. zakona iz 1622., koji navodi da se „plemiću krune sv. Stjepana sudi kao *membrum sacrae coronae* (lat. član Svete krune) i u slučaju kad bi ugarski palatin sa kraljevskim sudom počinio

⁹⁷ Feletar, Šetić i Petrić, *Zrinski i Frankopan...*, 310.

⁹⁸ Ibidem 311.

⁹⁹ Laszowski i Deželić, *Pomilovanje Petra Zrinskoga...*, 6.

notam infidelitatis (lat. točka nevjere).“ Laszowski želi time reći da ih se trebalo suditi po ugarsko-hrvatskim zakonima, a ne po „tuđim zakonima.“ Prema tome, zaključuje Laszowski, osuda u smislu hrvatsko-ugarskih zakona je nezakonita. Isto tako, nijedan hrvatsko-ugarski zakon nije niti odobrio niti potvrdio suđenje velikašima.¹⁰⁰

Još jedan važan pravni akt Laszowski ističe kao dokaz, a to je dekret kralja Leopolda iz 1687. godine, točnije članci 4. i 5. Članak 4. dokida točku 31. Zlatne bule Andrije II. iz 1222., što je po Laszowskom „učvršćenje centralne državne vlasti.“ Međutim, kompenzacija se postigla u obliku članka 5., koji donosi „podjelu amnestija radi buna, koji su se zbile za minulih vremena, kao i od onda do tada, općenito svima i pojedincima bez razlike (...) jedino od te amnestije izuzeta je glava veleizdajnika i njegovih pristaša.“¹⁰¹ Dodatnu potkrjepu ovom članku jest potvrda amnestije lotarinškog vojvode iz 1684. godine, koja izriče amnestiju „na počinjene delikte za vrijeme minulih ustanaka i buna, i na “koje mu drage osobe, koje su ove delikte počinile (...)“¹⁰², a ta se amnestija protezala i na Zrinskog i Frankopana. Kao što je spomenuto, jedino je izuzeta „glava veleizdajnika“, što se odnosi na mađarskog ustanika s kraja 17. stoljeća, Imre Thökölyja. Samim time, Zrinskom i Frankopanu je žig izdajništva i urotništva skinut 16 godina nakon njihova smaknuća. Zanimljivo je da Petrovom sinu, Ivanu Antunu Zrinskom, nije vrijedila amnestija zbog optužbi da je vodio Tatara tijekom opsade Beča 1683. godine.¹⁰³ Još jednu zanimljivu činjenicu iznosi Laszowski: godine 1675. biskup Bečkog Novigrada Kolonić „tražio je dozvolu kralja Leopolda za postavljanje spomenika na njihovu grobu,“ a natpis bi glasio „Petar Zrinski, ban hrvatski; Frankopan, markez,“ što je kralj i odobrio.¹⁰⁴ Time želi dokazati da Leopold žali za počinjenim jer je „s njima izgubio junake i vojskovođe.“ Na samom kraju ove knjižice, Laszowski naglašava kako je slavljenje Zrinskog i Frankopana „isključivo u prvom redu hrvatska stvar“ i da ih se slavi kao „velikane i junake, sasvim mirne duše.“¹⁰⁵ Međutim, odgovor na ovaj dokument do danas je nepoznat, no pretpostavljam da odgovor nije nikad stigao (ili da taj dokument nije nikad stigao do vladara); čak da su ga išli ponovno slati, to bi bilo onemogućeno zbog izbijanja Prvog svjetskog rata. Međutim, raspad Austro-Ugarske 1918. godine i stvaranje nove političke klime omogućit će Družbi da ostvari svoj dugogodišnji cilj: prijenos posmrtnih ostataka u Hrvatsku.

¹⁰⁰ Laszowski i Deželić, *Pomilovanje Petra Zrinskoga...*, 7.

¹⁰¹ Ibidem 8.

¹⁰² Ibidem 11.

¹⁰³ Ibidem 12.

¹⁰⁴ Ibidem 13.

¹⁰⁵ Ibidem 15.

VI. PRIJENOS OSTATAKA ZRINSKOG I FRANKOPANA U HRVATSKU

A. ZRINSKI I FRANKOPAN JUGOSLAVENSKI MUČENICI

Godina je 1918., godina koja ostaje zabilježena u ljudskoj povijesti kao godina završetka Prvog svjetskog rata, jednog od najvećih globalnih sukoba novijeg razdoblja. Osim što je rat odnio višemilijunski broj civila i vojnika te načinio mnogo štete na svim razinama, kraj Prvog svjetskog rata donosi i velike promjene na političkoj karti Europe. U tom kontekstu, raspadaju se velika carstva, koja su unazad nekoliko stoljeća predstavljala europske velesile. To su Osmansko carstvo, Njemačka, carska Rusija, ali i Austro-Ugarska. Za mnoge države južnoslavenskog prostora raspadom Austro-Ugarske otvorila se mogućnost samoopredjeljenja i povezivanja u nove državne zajednice. To je svakako odgovaralo Trojednoj Hrvatskoj, koja je 29. listopada 1918. raskinula sve državnopravne veze s Austro-Ugarskom, državom u kojoj su bili od 1527., odnosno od 1102. godine. Nakon toga, stvara se Država Slovenaca, Hrvata i Srba, a onda su se 1. prosinca 1918. ujedinili s Kraljevinom Srbije i Crne Gore, čime je stvorena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevina Jugoslavija). Dujak euforično navodi kako je 29. listopada dan kada je ostvarena „sloboda za hrvatski narod“ i da su se Hrvati sjedinili u jednu državu sa „bratskim jugoslavenskim plemenima Srbima i Slovencima.“¹⁰⁶ Ovdje treba istaknuti stvaranje jednog zanimljivog fenomena vezana uz kult. Naime, kult Zrinskog i Frankopana više nije bio ekskluzivan samo za Hrvate, već i nadilazi te okvire tj. obilježavaju ga ostali narodi novostvorene države: Srbi i Slovenci. Tako će ti velikaši (doduše, kratkotrajno) postati ne samo borci za slobodu Hrvata, već i za slobodu svih južnoslavenskih naroda.

Vlasti novostvorene Kraljevine SHS svakako su željele produžiti ushićenje koje je prevladavalo u državi. Zbog potrebe raskidanja veza sa Habsburgovcima i uspostave nove države („zbačeni su germanski i ugarski okovi“ i stvorena je nova država u kojem će prevladati „pravica i sloboda“¹⁰⁷), novostvorena vlast isticala je herojstvo Zrinskog i Frankopana u borbi za slobodu južnih Slavena.¹⁰⁸ No interes ostalih južnoslavenskih naroda, pogotovo Srba, za kult Zrinskog i Frankopana nije se pojavilo iznenada .

Naime, neposredno uoči Prvog svjetskog rata, obilježavanju kulta Zrinskoga i Frankopana priključili su se Srbi i političari jugoslavenske orijentacije, a osobito se isticala jugoslavenska nacionalistička omladina. Krajem travnja 1913. godine proslava smaknuća

¹⁰⁶ Dujak, *Hrvatski mučenici...*, 26.

¹⁰⁷ Feletar, Šetić i Petrić, *Zrinski i Frankopan...*, 213.

¹⁰⁸ Krušelj, *Prikaz zrinsko-frankopanske urote...*, 50.

Zrinskog i Frankopana prvi put se održala u Beogradu. Za organizaciju proslave bio je zadužen zagovaratelj hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva i sveučilišni profesor beogradskog sveučilišta Jovan Skerlić. Glavni govornik na toj proslavi bio je jedan od prvaka jugoslavenske nacionalističke omladine, Milan Marjanović. Spomenuta omladina kasnije je pisala da tom proslavom „kult Zrinskih i Frankopana izlazi iz uskih stranačkih okvira i postepeno dobiva karakter općenarodne, hrvatsko-srpske ideje slobode.“ Isticalo se da je beogradska proslava bila „potvrda ideje narodnoga jedinstva.“¹⁰⁹ Iduće godine (1914.), na dan smaknuća Zrinskog i Frankopana 30. travnja, Srpska čitaonica u Šibeniku izvjesila je srpsku zastavu na pola koplja. Iste godine održala se i proslava u Mostaru. Đaci svih škola bili su okićeni hrvatskim i srpskim kokardama, pjevali su hrvatske i srpske pjesme, a pred okupljenim narodom govorili su i srpski političari, ističući i dalje ideju hrvatsko-srpskog jedinstva. Treba spomenuti i glasilo bosansko-hercegovačkih Srba *Srpska riječ*, koje u svom uvodnom članku navodi kako kosti Zrinskog i Frankopana treba „pomiješati s pepelom kumanovskih junaka“ i da se zajedno sjedine u „epopeju borbe za slobodu hrvatsko-srpskog naroda.“¹¹⁰ Dakako, javili su se otpori srpskim obilježavanjima kulta Zrinskog i Frankopana. Tako frankovci navode kako su Srbi sve do sada gledali na Zrinskog i Frankopana kao izdajnike, a ne kao mučenike. Također, navode kako je cilj jugoslavenskih nacionalista „uništiti pomisao Hrvata na njihovu prošlost i njihovo uklapanje u jugoslavenski narod i učiniti Hrvatsku jugoslavenskom pokrajinom.“¹¹¹ Tijekom prijenosa ostataka u Hrvatsku 1919. godine, dodatno se potvrđuje činjenica kako je obilježavanje mučeništva Zrinskog i Frankopana u jednom smislu bila promocija nenarodnih interesa i ciljeva (obilježavanje dobilo jugoslavenski predznak, a ne hrvatski) i, shodno tome, obilježena u ostalim krajevima Kraljevine SHS, o čemu će biti kasnije riječi.

B. PRIJENOS OSTATAKA - PRIPREME

Vlasti Kraljevine SHS odlučile su prepustiti prijenos ostataka Družbi Braće Hrvatskog Zmaja, a cijela manifestacija provest će se pod pokroviteljstvom države i uz sudjelovanje veleposlanika Kraljevine SHS u Beču Jožefa Pogačnika. Laszowski je smatrao prikladnim da netko od javnih društava potakne pitanje prijenosa ostataka. Tako je odlučeno da sveučilištarci budu ti koji će se obratiti Družbi za pomoć, što će se i dogoditi; samu ideju da netko drugi

¹⁰⁹ Gabelica, „Pravaška mladež...“, 1139-1161.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem.

potakne pitanje prijenosa potvrdio je sam Laszowski u jednom pismu.¹¹² Dana 8. travnja 1919. godine vodstvo Družbe Laszowskog i Deželića posjećuju studenti Salih Šahinagić i Ivan Arko. Spomenuti studenti podnijeli su prijedlog Družbi o inicijativi akademske omladine o prijenosu ostataka Zrinskog i Frankopana te se obraćaju Družbi za savjete o postupanju. Postupak je obuhvaćao sljedeće: treba pozvati sva društva za sudjelovanje u prijenosu i, ono što je najvažnije, ishoditi dozvolu Zemaljske vlade. Ranije sam spomenuo klauzulu Družbe da, ako Zemaljska vlada bude tražila od vlasti Bečkog Novigrada prijenos ostataka, potonji im moraju dopustiti. Tako je u idućih nekoliko dana sastavljena molba Zemaljskoj vladi za odobravanje prijenosa. Paralelno s time, poslan je poziv Vladimiru Mažuraniću, predsjedniku JAZU, za obnašanje dužnosti predsjednika Odbora za prijenos kostiju; Mažuranić je odbio poziv zbog bolesti.¹¹³ Poslana je molba i zagrebačkom kanoniku Janku Barleu da ishodi suglasnost nadbiskupa Bauera za korištenje nadbiskupske grobnice u svrhu pokapanja ostataka. Akademska omladina zagrebačkog Sveučilišta sastavila je memorandum koji će poslati Državnom vijeću u Beogradu. U tom memorandumu traže da vlada bude „reprezentacija nacionalne slave“, da 30. travanj proglasi narodnim blagdanom te da kontaktira veleposlanika Pogačnika, koji će biti posrednik kod poglavarstva Bečkog Novigrada i koji će ishoditi dozvolu za prijenos ostataka.¹¹⁴ Isto tako, Laszowski šalje molbu članu Družbe i bivšem predsjedniku Matice slovenske Ilešiču da u prijenosu sudjeluju slovenska kulturna društva; sličnu molbu poslao je i svim zagrebačkim društvima.¹¹⁵ Šalje se i proglas svim narodima Kraljevine SHS, kao i vojsci, diplomaciji te lokalnim vlastima u Hrvatskoj. Iscrpan rad oko papirologije i izdavanja dozvola urodilo je plodom: 12. travnja 1919. Zemaljska vlada šalje uredovnu potvrdu u kojoj dopušta prijenos ostataka Zrinskog i Frankopana, čime je otklonjena i posljednja prepreka za prijenos ostataka. Također, 14. travnja konstituira se Odbor za prijenos kostiju. Za predsjednika Odbora izabran je zagrebački gradonačelnik Stjepan Srkulj, a na istoj sjednici odabrana je delegacija koja će otići u Bečki Novigrad i prenijeti ostatke u Hrvatsku. Delegaciju su činili Laszowski, Deželić, predstavnici akademske omladine i drugi. Nekoliko dana kasnije, 17. travnja, Odbor je raspravljao o mjestu gdje će biti odar. Iako je postojalo nekoliko mogućnosti, odlučeno je da će odar biti postavljen u palači Akademije. Delegacija se 23. travnja 1919. uputila vlakom preko Zidanog Mosta i Maribora u Beč, gdje se sastala sa veleposlanikom Pogačnikom 24. travnja, a idućeg

¹¹² Promemorija Emilija Laszowskog. HR-HDA-635., Družba „Braće Hrvatskog Zmaja“, kutija 74.

¹¹³ *Uloga Družbe „Braće Hrvatskog Zmaja“ u prijenosu ...*, katalog izložbe, 2019., 21.

¹¹⁴ Memorandum akademske omladine hrvatskog sveučilišta. HR-HDA-635., Družba „Braće Hrvatskog Zmaja“, kutija 74.

¹¹⁵ *Uloga Družbe „Braće Hrvatskog Zmaja“ u prijenosu ...*, katalog izložbe, 2019., 21.

su dana (25.4.) stigli u Bečki Novigrad. U međuvremenu, u Zagreb pristižu brzojavi s cijelog teritorija Kraljevine SHS. Tako bilježimo brzojave iz Splita, Požege, Lovinca, Sarajeva, Ljubljane, Beograda, Kočevja, ali i iz Praga. Sadržaji tih brzojava dodatno potvrđuju tezu o stvaranju crno-bijele slike povijesnog događaja: Habsburgovce se naziva „tlačiteljima“ i „tuđincima“, a Zrinski i Frankopani okarakterizirani su kao „rodoljubi“, „junaci“ i „mučenici“. Isto tako, brzojavi propagiraju koncept jedinstva i slobode jugoslavenskog naroda („ujedinjena slobodna domovina“), te pozivaju na sjećanje „junaštva“ Zrinskog i Frankopana.¹¹⁶ No pripreme za prijenos ostataka nisu uključivale samo dobivanje dozvole za prijenos. S obzirom na veliki interes mnogih kulturnih društava, trebalo je organizirati smještaj članova tih društava te plan povorke. Tako je donesena odluka da se sva sokolska društva, koja žele sudjelovati u procesiji, jave u Hrvatski ili srpski sokolski savez, pjevačka društva Savezu pjevačkih društava u Zagrebu, a ženske udruge Kolu SHS sestara u Zagrebu. Također, Društvo za promet stranaca u Zagrebu preuzelo je brigu oko ukonačivanja gostiju te uputilo javni poziv „patriotskom građanstvu glavnog grada“ za prepuštanje vlastitih stanova na raspolaganje kako bi bilo dovoljno kapaciteta za velik broj gostiju.¹¹⁷

C. PRIJENOS OSTATAKA– OD BEČKOG NOVIGRADA DO HRVATSKE

Dana 26. travnja 1919. godine delegacija Odbora, uz veleposlanika Pogačnika, gradskih vlasti i ostalih zainteresiranih građana, zaputila se prema groblju i grobu gdje su pokopani ostaci. Pritom Laszowski održava prigodni govor, u kojem ističe Zrinske i Frankopane kao „narodne mučenike, borce za slobodu i ujedinjenje troimena naroda SHS“¹¹⁸, iako je prije nekoliko godina istaknuo kako je slavljenje kulta Zrinskog i Frankopana „hrvatska stvar“. Veleposlanik Pogačnik zahvaljuje gradskim vlastima Bečkog Novigrada za sve što su učinili oko njihovih ostataka; završni govor izgovorio je Antun Ofenböck, novi načelnik Bečkog Novigrada. On je istaknuo kako su Hrvati „prvi ustali da slome stijeg Habsburga i bace u prah krunu krvničke dinastije“ te da je ponosan da vlada republike Austrije može napraviti ono „što nije carski Beč“.¹¹⁹ Čini se kako je kod načelnika (koji je bio socijaldemokrat), ali i kod dijela austrijskog stanovništva prevladavala želja za promjenama. Loše vođenje ratnog sukoba (Prvi svjetski rat), nestašica hrane, štrajkovi, pobune, jačanje nacionalnih pokreta (pogotovo

¹¹⁶ Brzojavi, HR-HDA-635. Družba „Braća Hrvatskog Zmaja“, kutija 74.

¹¹⁷ Proglas Društva za promet stranaca, HR-HDA-635, Družba Braće Hrvatskog Zmaja, kutija 74.

¹¹⁸ *Spomenica Zrinsko-Frankopanska prigodom svečanog prenošenja njihovih kostiju u domovinu*, Zagreb: Grafičko-umjetnički i nakladni zavod Jugoslavija, 1919., 6.

¹¹⁹ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan...*, 219.

Čeha, Poljaka i južnih Slavena), smrt Franje Josipa i dolazak Karla (koji je prekasno reagirao po pitanju reorganizacije monarhije), rezultiralo je nezadovoljstvom i gubitkom vjere u Habsburgovce. Stoga ne čudi da je Austrijancima bilo dosta monarhije i da su težili nekim drugim, drugačijim političkim sustavima, što se i u konačnici ostvarilo. Dodajmo ovome da je načelnik kazao kako „cijene svoju slobodu“ i da su Zrinski i Frankopan „borci i njihove slobode.“¹²⁰ Nakon održanih govora, studenti su prenijeli otvoreni lijes u mrtvačnicu, a ostatke Zrinskog i Frankopana pregledali su Daniel Reissner i Karl Rosenthal, gradski liječnici Bečkog Novigrada, radi ponovne analize ostataka. Liječnici su iznijeli zaključak da su to ostaci Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Sastavljen je zapisnik koji su potpisali Rosenthal i Ofenböck, a lijes je ponovno zatvoren te prebačen u novi, veliki metalni lijes. Nakon toga, lijes je prenesen u željeznički vagon na kolodvoru u Bečkom Novigradu, gdje će ga čuvati nekoliko jugoslavenskih vojnika i podoficir.¹²¹ Dana 27. travnja 1919. godine započinje put delegacije s ostacima prema Zagrebu. Nakon što su prešli granicu između Austrije i Kraljevine SHS, prva postaja vlaka bila je naselje Špilje. Kako zapisuje Laszowski, dočekali su ih „tiha paljba pušaka“ i postavljeni slavluk sa završnim stihovima iz poznate Preradovićeve pjesme *Putnik*: „U tvom grobu daj mi groba,/ Tvojim cvijećem grob mi kiti!“ Uz to, dočekalo ih je ogromno mnoštvo uz klicanje i polaganje vijenaca na vlak. I ovdje su održani prigodni govori, a posebno je zanimljiv govor Velimira Deželića. Slično kao i Laszowski u Bečkom Novigradu, Deželić ističe kako su kosti „simbol oslobođenja i pobuda za potpuno ujedinjenje u jaku i moćnu jugoslavensku državu.“¹²² Sljedeća stanica bio je Maribor, u kojem je prevladao „veliki narodni zanos“¹²³; vlak je dočekalo, prema procjeni, oko 25.000 ljudi. Treba istaknuti da su se na putu između Špilja i Maribora pjevale pjesme kao što su „Lijepa naša“ i „U boj, u boj“. U Mariboru svečane govore održali su mnogi, a istaknulo se nekoliko govornika: izaslanik Zemaljske vlade Slovenije Verstovšek, general Majster te hrvatski povjesničar i profesor u klasičnoj gimnaziji u Zadru Petar Karlič te mnogi drugi. Održan je i crkveni dio svečanosti, gdje je mariborski nadbiskup Napotnik blagoslovio ostatke.¹²⁴ Zanimljivo je uočiti prevladavanje jugoslavenskih obilježja slavlja, što dodatno potvrđuje onodobni jugoslavenski karakter slavljenja kulta: svugdje su obješene jugoslavenske zastave, pjevaju se himne Hrvatske („Lijepa naša“), Slovenije („Naprej zastava slave“) i Srbije („Bože pravde“), a iz naroda su se čuli usklici „Slava jugoslavenskim

¹²⁰ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan...*, 219.

¹²¹ Ibidem 221.

¹²² *Spomenica Zrinsko-Frankopanska...*, 7./8.

¹²³ Ibidem 8.

¹²⁴ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan...*, 224.; *Spomenica Zrinsko-Frankopanska...*, 8.

mučenicima!“ Vlak s delegacijom i ostacima prenoćio je u Mariboru i sljedeće jutro zaputio se prema granici s Hrvatskom. Na tom putu stali su još u Celju, gdje je oko 10.000 ljudi prisustvovalo dolasku vlaka s ostacima i delegacijom. Isto tako, slične svečanosti održale su se na svim ostalim stanicama prema Hrvatskoj tj. Zagrebu: ističu se svečanosti u mjestima Hoću, Račjom Framu, Pragerskom, Slovenskoj Bistrici, Bočanima i drugdje.¹²⁵ Preko Zidanog Mosta vlak s delegacijom i ostacima ušao je u Hrvatsku i polako se približavao Zagrebu.

D. OSTACI U ZAGREBU

Prvi veći doček vlaka s delegacijom i ostacima održao se u Zaprešiću, koji je bio okićen hrvatskim zastavama i slavolucima. Nakon toga vlak pristiže u Zagreb, a spominje se kako se od Stenjeveca do današnjeg Glavnog kolodvora u Zagrebu stvorio veliki špalir. Zanimljiva je i fotografija snimljena neposredno uoči ulaska u zagrebački kolodvor: kćer protonotara Družbe Širole, Zora Širola, stala je na prednju stranu lokomotive, držeći hrvatsku trobojnicu u desnoj ruci, čime je pokupila ovacije naroda.¹²⁶ Zagreb se danima unatrag ukrašavao i pripremao za doček i prijenos ostataka; čitav grad bio je okićen i ukrašen cvjetnim aranžmanima, u izlozima su postavljene slike Zrinskog i Frankopana (okićene trobojnicama s crnim velom), a na Glavnom kolodvoru okupilo se stanovništvo iz Zagreba i okolice, vojni i građanski odličnici, predstavnici zemaljskih vlada, veliki broj hrvatskih pjevačkih društava, izaslanstva JAZU, Matice hrvatske, Društva sv. Jeronima, Društva hrvatskih književnika, Hrvatskog novinarskog društva, Družbe Braće hrvatskog zmaja i mnogi drugi.¹²⁷ Lijes s ostacima iznijeli su studenti, a Velimir Deželić podnio je izvještaj zagrebačkom gradonačelniku i predsjedniku Odbora za prijenos kostiju Stjepanu Srkulju, koji je održao kratki i svečani govor. Potom je formirana povorka, koja će ići od Glavnog kolodvora do zgrade Akademije, koja je odabrana kao lokacija gdje će biti ostaci do pokapanja u katedralu. Povorka je formirana onako kako je prikazana po planu povorke: prvo su išle sokolske fanfare, zatim mornarica, sokolska društva, akademska omladina, puhački orkestar pješačke pukovnije, zagrebačka pjevačka društva i športski klubovi; nakon njih išao je lijes s ostacima. Ispred lijesa nošeni su mnogobrojni vijenci i cvijeće, a iza lijesa išli su redom hrvatski ban Ivan Paleček, zagrebački gradonačelnik Stjepan Srkulj i članovi gradskog zastupstva, general Boža Janković s vojnim ličnostima, predstojnici civilnih vlasti (oblasti, gradovi i općine),

¹²⁵ Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota*, 136.

¹²⁶ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan*..., 227.

¹²⁷ Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota*, 137.; *Spomenica Zrinsko-Frankopanska*..., 9.

delegacija iz Srbije i Slovenije, ali i iz inozemstva (Poljska, Čehoslovačka) i na kraju mnogobrojni građani.¹²⁸ Prema nekim procjenama, u povorci do Akademije nalazilo se više od 30.000 ljudi. Kao što sam spomenuo, lijes s ostacima donesen je do zgrade Akademije, točnije na drugi kat zgrade. Sve do 30. travnja, kada će se održati svečani prijenos ostataka, otvorena je mogućnost mnogobrojnim građanima i gostima da obiđu ostatke. Održan je još jedan svečani govor, a održao ga je predsjednik Akademije dr. Vladimir Mažuranić. Mažuranić je u svom govoru istaknuo da su Zrinski i Frankopan “preteče hrvatske neovisnosti”. Također, ističe kako ih se treba pamtiti i kao hrvatske pisce, koji su iskazivali “ljubav za našu domovinu i hrvatski jezik.”¹²⁹ Građani i ostali zainteresirani obišli su ostatke (koje su čuvali pripadnici vojne straže kako netko ne bi ukrao lijes) 28. travnja poslijepodne, cijeli dan 29. travnja i 30. travnja prijepodne. U međuvremenu, Kolo SHS sestara pokrenulo je akciju prikupljanja cvijeća i vijenaca i to iz onih krajeva koji su nekada bili pod vlašću Zrinskog i/ili Frankopana: ukrasi su dolazili iz Kraljevice, Bakra, Sušaka, Ozlja, Crikvenice, Čakovca, Vrbovca i drugih krajeva.¹³⁰

Svečana ceremonija prijena ostataka u zagrebačku katedralu održala se 30. travnja 1919. godine. Procesija je započela u 9 sati ujutro ispred zgrade Akademije, gdje su se okupili svećenstvo, crkveni redovi, biskupi i crkveni dostojanstvenici s Kaptola na čelu s nadbiskupom Antonom Bauerom. Uz njih, sudjelovali su brojni vojni časnici, činovnici, gradska uprava, hrvatska vlada i sabornici, sudska vlast, pjevačka i ostala kulturna društva, sportska društva i Sokol, lideri političkih stranaka, školarci i akademičari, delegacije stranih zemalja, velik broj Slovenaca, Beograđana i Vojvođana, a kasnije im se pridružio zastupnik kralja Aleksandra vojvoda Mišić u pratnji bana Palečeka.¹³¹ Cijela povorka trebala je proći ovom rutom: Zrinjevac, Kukovićeve ulica, Sveučilišni trg (danas Trg Republike Hrvatske), Frankopanska, Ilica, Jelačićev trg, Bakačeva i na kraju Kaptol. Lijes s ostacima iznesen je s drugog kata Akademije, uz popratno sviranje narodnih himni. Nakon toga održalo se nekoliko govora, koje spominjem jer oni još jedanput potvrđuju jugoslavenski karakter slavljenja tih velikaša. Prvi govor održao je ministar Pavle Marinković u ime vlade Kraljevine SHS. Zanimljivo je spomenuti kako je Marinković usporedio Frankopana sa knezom Aleksom Nenadovićem, jednim od sudionika Prvog srpskog ustanka i koji je, kao i Zrinski i Frankopan, pogubljen tako što mu je odrubljena glava; Marinković je Frankopana i Nenadovića oslovio

¹²⁸ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan...*, 228.

¹²⁹ Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota*, 140.

¹³⁰ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan...*, 231.; *Spomenica Zrinsko-Frankopanska...*, 11.

¹³¹ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan...*, 232.

“pretečama oslobođenja” (bez spominjanja Zrinskog). Predsjednik državnog vijeća Čehoslovačke Tomašek izrazio je mogućnost suradnje sa Kraljevinom SHS-om, kako navodi, “za zajedničku slavu i budućnost.”¹³² Nadalje, ban Ivan Paleček poziva na jedinstvo triju naroda i na “obranu naše mlade slobode i ujedinjenja” jer će samo tako postati “čuvarima svetih kostiju naših mučenika.” Interesantan je i govor narodnog zastupnika i člana Stranke prava Ivana Peršića, koji je u prvi plan isticao Starčevića i Kvaternika (“oni su simboli Starčevićeve i Kvaternikove misli oslobođenja”), kao i Strossmayera (“posvećeni Strossmayerovom idealu narodnog i kulturnog jedinstva”).¹³³ Nakon što su završili govori, formirala se povorka koja će ići sve do zagrebačke katedrale, a sve do Kaptola stvorio se gusti i neprekinuti špalir građana. Uz nabrojane sudionike povorke, zanimljivo, našli su se i predstavnici onih krajeva koji su okupirali Talijani; i oni su bili srdačno pozdravljeni (prisutni predstavnici dolazili su iz Opatije, Volovskog, Poreča, Visa, Šibenika, Krka i ostalih krajeva). Došavši pred zagrebačku katedralu, pred kojom se skupilo desetak tisuća ljudi, održano je nekoliko govora. Govorili su Nikola Andrić (predsjednik Društva hrvatskih književnika), zatim Fran Ilešič (predstavnik Slovenije) te Hugo Werk, zadarski odvjetnik i predstavnik krajeva okupiranih od Talijana.¹³⁴ Nakon govora održana je misa, a nakon nje polaganje lijesa s ostacima u uređenoj grobnici iza glavnog žrtvenika katedrale. Treba reći kako je grobnica u katedrali bila u to vrijeme privremeno rješenje. Naime, još prije samog prijenosa ostataka u Zagreb, Laszowski je u članku, objavljenom u *Obzoru* 24. travnja 1919., iznio prednosti i nedostatke nekoliko predloženih mjesta za pokapanje ostataka: Čakovec, Ozalj, izgradnja Panteona na Mirogoju i zagrebačka katedrala, ali ne kripta, već posebno mjesto u prizemlju katedrale s dva ulaza.¹³⁵ Na kraju je odabrana opcija pokopa u posebnoj prostoriji u zagrebačkoj katedrali. Međutim, analizom je utvrđeno kako ta prostorija ima samo jedan, uski ulaz. Stoga je povjerenstvo odlučilo da se ostaci zakopaju u prostoru sjeverne lađe, na desnu stranu od ulaza u sakristiju.

Što se događalo nakon pokapanja ostataka u katedralu? U poslijepodnevnim satima tog dana održan je svečani objed i banket uz prisustvo stotinjak uzvanika. Na samom banketu govorili su gradonačelnik Srkulj, francuski pukovnik Dehove, češki delegat Kvapil, poljski pukovnik Kopeczny, dopisnik *Journal des debatsa* Comte Begouen i drugi. Navečer se u

¹³² *Spomenica Zrinsko-Frankopanska...*, 12.-13.

¹³³ *Ibidem* 13-14.

¹³⁴ *Ibidem* 15-16.

¹³⁵ Članak Laszowskog objavljenom u *Obzoru* 24. travnja 1919. pod naslovom „Grobница Zrinskoga i Frankopana“, HR-HDA-635. Družba „Braće Hrvatskog Zmaja“, kutija 74.

Hrvatskom zemaljskom kazalištu, kao i dan ranije, održala svečana predstava prigodnog naziva *Posljednji Zrinski*.¹³⁶

Dakako, proslava prijenosa ostataka nije se održala samo u Zagrebu, već i u ostalim krajevima Kraljevine SHS. Tako je primjerice u Beogradu 24. travnja održana izvanredna sjednica gradskog zastupstva, na kojem su izneseni sljedeći prijedlozi: 1) posebnim proglasom naglasiti značaj svečanosti; 2) 30. travanja izvjesiti zastave i zatvoriti poslovnice za vrijeme misa zadušnica (održane u pravoslavnoj i katoličkoj crkvi); 3) dvije ulice u Beogradu trebaju nositi imena Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana; 4) skupljanje novčanih prihoda za izgradnju spomenika Zrinskom i Frankopanu; 5) slanje izaslanstva Beograda na slavlje u Zagrebu i 6) polaganje dvaju vijenaca na njihov grob; svi prijedlozi su “oduševljeno prihvaćeni”. Nadalje, tog dana (30.4.) u Beogradu održana su predavanja školskoj djeci o Zrinskom i Frankopanu, nakon čega su puštena kućama jer su vlasti taj dan proglasile narodnim blagdanom. Proslava je održana i u Pragu, gdje je srpsko đačko društvo Skerlić održalo svečanu spomen-večer, uz prisustvo ministara, narodnih zastupnika i predstavnika kulturnih društava.¹³⁷

Mogući odgovor na pitanje zašto su Laszowski i Družba 1919. godine u tom vremenu “okrenuli ploču” i isticali da su Zrinski i Frankopan jugoslavenski mučenici treba potražiti u često varljivim političkim stajalištima velikog meštra Družbe Laszowskog. Iako nije bio pripadnik nijedne političke stranke, pojedini autori navode da je Laszowski “oportunist i nedosljedni pristaša različitih političkih opcija”, no tu treba napraviti distinkciju, jer uzroci takvog oportunizma bili su više materijalne i novčane naravi.¹³⁸ Krenuvši od ideje Stranke prava u ranoj mladosti i zrelosti, Laszowski je početkom 20. stoljeća zastupao stajalište o suradnji Srba i Hrvata, ali i ostalih slavenskih naroda unutar Habsburške monarhije. Tijekom i nakon Prvog svjetskog rata, Laszowski se u potpunosti priklonio ideji o stvaranju državne zajednice ravnopravnih južnoslavenskih naroda, iako ga je ta ideja istodobno i zadovoljavala i plašila. Naposljetku, Laszowski, kao i ostalo stanovništvo i Družba, moglo je samo prihvatiti novonastalu situaciju (stvaranje Kraljevstva SHS) i prilagoditi joj se koliko je ta situacija dopuštala.¹³⁹ Pretpostavljam da je svoja stajališta prenio i na samu Družbu, jer ipak je on bio glavni meštar i osnivač i Družba mu je bilo na neki način “životno djelo”, a dodatni dokaz toj

¹³⁶ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan...*, 244.

¹³⁷ Dujak, *Hrvatski mučenici...*, 40.

¹³⁸ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 266.

¹³⁹ Ibidem 267.

tvrdnji jest da su njegovi stavovi bili čvrsti i općeprihvaćeni od ostalih članova Družbe.¹⁴⁰ Ubrzo su se njegove sumnje pokazale točnima.

Tijekom samog slavlja jugoslavenskih mučenika Zrinskog i Frankopana te prijenosa njihovih ostataka u Zagreb počeli su se javljati napukline u koncepciji “bratstva i slobode troimenog naroda.” Naime, 28. travnja 1919. godine (dakle, u periodu kada je euforija oko prijenosa išla ka vrhuncu), *Narodne novine* objavile su naredbe srpskog vojnog zapovjedništva o uvođenju vojnih sudova na prostorima koje je zauzela srpska vojska, čime zauzete hrvatske prostore označava neprijateljskim.¹⁴¹ Ako dodamo i događaje koje su uslijedili prije ovog događaja (Prosinačke žrtve, pretvorba kruna u dinare, cenzura novina itd.), ali i u kasnijim razdobljima, poput uvođenja Vidovdanskog ustava 1921., možemo zaključiti u kojem smjeru će to ići: razdoblju centralizma, političke nestabilnosti te uspostavi srpske hegemonije. Političko otriježnjenje, koje je bilo bolno i brzo, doživjelo je i samo vodstvo Družbe, pogotovo njeni osnivači Laszowski i Deželić. Stoga će u razdoblju nakon 1919. godine kult Zrinskog i Frankopana ponovno dobiti hrvatski predznak, odnosno, ponovno će oni postati hrvatski mučenici i borci za hrvatsku državu. Ante Krmpotić, član Družbe, naglasio je da je „zanos novom državom trajalo kratko, a otrežnjenje i osvješćenje došlo vrlo brzo”, no ostaje činjenica da je Družba “kao i generacije starčevićenaca i strossmayerovaca” pomoglo da zrinsko-frankopanski kult u jednom trenutku povijesti “postane simbol protuaustrijske borbe za nacionalno oslobođenje hrvatskog, ali i troimenog jugoslavenskog naroda”; stoga proslavu iz 1919. godine treba sagledati i smjestiti u povijesnom kontekstu.¹⁴²

E. PRIJENOS I POKAPANJE OSTATAKA ZRINSKOG I FRANKOPANA U NOVINAMA

U razdoblju od travnja do lipnja 1919. godine velik broj novinskih izdanja s područja Kraljevine SHS sinkronizirano je pratio što se događalo sa zemnim ostacima Zrinskog i Frankopana i njihovom prijenosu u Hrvatsku. O prijenosu i pokapanju ostataka pisala su razna novinska izdanja iz Zagreba, ali i iz Maribora, Ljubljane, Beograda, Sarajeva, kao i iz inozemstva (Beč i Prag). Zanimljivo je spomenuti kako su neke novine donosile, uz izvještaje s ceremonije, i članke o povijesti obitelji Zrinskih i Frankopana i opisivale tijek same urote.

¹⁴⁰ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 196.

¹⁴¹ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan ...*, 245.

¹⁴² *Ibidem* 214-215.

Osim službenih listova, o događajima oko prijenosa pisali su i brojni lokalni listovi, kao i listovi iz gradova koji su nekada bili u vlasništvu ili Zrinskog ili Frankopana. Kako bismo uvidjeli da je ta “medijska euforija” bila izražena u novinama tog vremena, uzet ćemo nekoliko novina za primjer: novine koje su bile opće, informativne naravi (*Obzor*, *Novosti*) te novine koje su zastupale određene političke opcije (*Hrvat*, *Riječ SHS*). Pregledom spomenutih novina možemo vidjeti koliko su novine pisale o tim događajima (učestalost pisanja), kako su prikazani Zrinski i Frankopan te kako su novine dodatno podupirale stvaranje crno-bijele slike povijesnih događaja, tj. kritiziranje prethodne vlasti (Habsburgovci) i uzdizanje narodnog jedinstva i bratstva.

Treba reći kako su novine o događajima oko prijenosa ostataka Zrinskog i Frankopana počele izvještavati već u travnju 1919. godine. Prve vijesti o prijenosu ostataka donose *Novosti* 15. travnja 1919. u članku naziva “Prijenos kostiju Zrinskog i Frankopana”. Autor navodi kako je održan sastanak delegata svih zagrebačkih društava o prijenosu “narodnih mučenika” Zrinskog i Frankopana iz Bečkog Novigrada u Zagreb. Delegati su jednoglasno zaključili da se taj “svečani čin” održi 30. travnja i da će na čelu Odbora za prienos kostiju biti zagrebački gradonačelnik Srkulj. Također, odlučeno je da se pošalju brzojavke svim pokrajinskim vladama.¹⁴³ Identičan članak prenosi i *Hrvat*. Tri dana kasnije (18.4.) *Novosti* donose priopćenje Odbora za svečanu proslavu i prienos kostiju Zrinskog i Frankopana, u kojem navode da se “cijela pokrajina dostojno sprema za doček svetog praha” te pozivaju lokalne zajednice i ostale gradove da “organiziraju odbore, prodavaju žalobne znakove i priređuju predavanje” (svrha je bila skupljanje novčanih prihoda za podizanje spomenika Zrinskom i Frankopanu).¹⁴⁴ Istu vijest prenose i *Riječ SHS* i *Hrvat*. Istog datuma (18.4.) popodneвно izdanje *Obzora* donosi kratki članak (više podsjetnik) da je na današnji dan 1670. godine uhićen Petar Zrinski, a 1671. godine “Zrinskom i njegovom šurjaku Frankopanu izrečena smrtna kazna.”

Međutim, vijesti o organizaciji prijenosa nisu bile izražene na samim naslovnicama, već su zauzimale manji prostor unutar samih novina. Naime, kao glavnu vijest u tom periodu novine su isticale mirovnu konferenciju u Versaillesu, odnosno kratkotrajnu krizu koja se tamo dogodila. Naime, proklamacija američkog predsjednika Wilsona 23. travnja o talijanskom odricanju Rijeke dovela je do toga da je Vitorio Orlando (jedan od člana Vijeća

¹⁴³ *Novosti*, “Prenos kostiju Zrinskog i Frankopana”, 15. travanj 1919., br. 106.

¹⁴⁴ *Novosti*, “Dne 30. travnja 1919.”, 18. travanj, br. 107; *Riječ SHS*, “Za prenos kostiju Zrinskog i Frankopana”; *Hrvat*, “30. travnja 1919.”, 18. travanj 1919., br. 90.

četvorice, predstavnik Italije) privremeno napustio konferenciju i žestoko kritizirao Wilsona zbog te proklamacije, što su novine budno pratile iz dana u dan (uz to, obavještavale su i o prisustvu Japana na mirovnoj konferenciji). *Hrvat* 22. travnja u članku “Prijenos kostiju Zrinskog i Frankopana” ukratko opisuje djelovanje Odbora (slanje brzojavki, organizacija dočeka u Mariboru) te izlaže popis donacija za spomenik Zrinskom i Frankopanu. Isto tako, *Hrvat* donosi plan organizacije komemoracije u Rijeci, koja će se održati 30. travnja. Zanimljiv članak donose *Novosti* pod naslovom “Vraćaju se!”, a sastoji se od tri dijela. Prvi dio napisala je kulturna radnica Zlata Kovačević Lopašić; navodi da se Zrinski i Frankopan vraćaju kao “pobjednici” te poziva “sve rodoljubne žene na dostojni doček praha njihovih velikana”. Drugi dio, koji je napisao nepoznati autor, tvrdi kako je Trsat idealno mjesto za prijenos ostataka Zrinskog, a pogotovo Frankopana (Trsat je bio dio frankopanskih posjeda i sačuvana je utvrda koja sadrži grobnicu, koja može poslužiti za ukop ostataka). Zadnji dio jest članak profesora Alekse Ivića, koji dokazuje da je Petar Zrinski potomak srpskog kneza Lazara i despota Brankovića, želeći pokazati da i Srbi imaju pravo slaviti Zrinskog i Frankopana.¹⁴⁵ Popodneвно izdanje *Obzora* istog dana prenosi apel slovenskih novina slovenskoj javnosti da se “taj dan obilježi kao narodni blagdan, izvjesje narodne zastave i prikupe prinosi za spomenik mučenicima.” Također, pišu o planu proslave 30. travnja u Ljubljani, a slovenske novine pozivaju sva slovenska kulturna društva na prisustvovanje prijenosu ostataka u Zagreb.¹⁴⁶ Dana 25. travnja *Hrvat* donosi članak pod nazivom “Zrinsko-frankopanski dan”. Članak donosi vijesti o mogućem dolasku regenta Aleksandra u Zagreb (prenose vijest *Jutarnjeg lista*), izvanrednoj sjednici beogradskog odbora o prisustvu općine “u prijenosu kostiju pobornika narodnog jedinstva Zrinskog i Frankopana”, apele raznih kulturnih društava (sokolska društva) i apel Društva za promet stranaca oko ukonačivanja stranih gostiju, a na kraju članka pišu o dolasku vlaka u Maribor.¹⁴⁷ Jutarnje i popodneвно izdanje *Obzora*, koji su izašli 26. travnja 1919., donose članke o pisanju imena Zrinski (navode kako je neprecizno pisati “Zrinjski” jer tako pišu Mađari) te o produljenju redarstvenog sata tijekom prijenosa ostataka Zrinskog i Frankopana regulirane za gostionice, restorane i kavane. Zatim pišu o pozivu članova Prvog zagrebačkog radničkog društva na svečanost 30. travnja, dolasku raznih delegacija hrvatskih sokolskih društava u Zagreb i obilježavanju 30. travnja u Sloveniji: u školama se posvećuje jedan školski sat Zrinskom i Frankopanu, a nakon toga imat će ostatak slobodnog dana kako bi mogli prisustvovati

¹⁴⁵ *Novosti*, “Vraćaju se!”, 23. travanj 1919., br. 118.

¹⁴⁶ *Obzor* (pop.izd.), “Apel slovenačke javnosti”, 23. travanj, br. 92.

¹⁴⁷ *Hrvat*, “Zrinjsko-frankopanski dan”, 25. travanj 1919., br. 95.

manifestacijama.¹⁴⁸ *Riječ SHS* i *Novosti* u tom periodu nisu pisali o pojedinim događajima koje pišu *Hrvat* i *Obzor*.

Može se reći da su sve do 28. travnja (kada ostaci dolaze u Hrvatsku), novine u prvi plan stavlja mirovnu konferenciju u Versaillesu. No nakon 28. travnja glavnu vijest zauzima dolazak ostataka Zrinskog i Frankopana u Zagreb. *Novosti* na naslovnoj stranici, naslovljenoj “Prijenos kostiju Zrinskog i Frankopana”, donosio je ono što se dogodilo prethodni dan. To uključuje iskapanje ostataka u Bečkom Novigradu, prolazak vlaka s ostacima kroz Sloveniju, doček vlaka u Mariboru, dolazak čehoslovačkih delegata u Zagreb te obilježavanje 30. travnja u Beogradu (navode kako će predstavnici beogradske općine prisustvovati “tužnoj narodnoj svečanosti braće Hrvata”).¹⁴⁹ Popodnevno izdanje *Obzora* tog dana prenose gotovo isto kao i *Novosti*, odnosno nema prevelike razlike.¹⁵⁰ *Hrvat*, s druge strane, ima nešto drugačiji pristup u pisanju članka. Naslovna stranica novina donosi naslov “Kosti mučenika u domovini” te se detaljno opisuje kako je nastao kult Zrinskog i Frankopana. Za nastanak kulta, navodi *Hrvat*, zaslužan je Ante Starčević i Stranka prava, pri čemu donose opis djelovanja stranke na širenju kulta: od govora Starčevića u saboru 1861. godine do proslave 200. obljetnice smaknuća Zrinskog i Frankopana, održane 1871. godine. Nadalje, pišu kako je “Hrvat danas slobodan” i da je 29. listopada 1918. “revanš za 30. travanj 1671.” te da su “sretni što su dočekali dan osvete.” Nastavak članka isti je kao i kod *Novosti* i kod *Obzora*: vijest o iskapanju ostataka u Bečkom Novigradu, prolazak vlaka kroz Sloveniju i Maribor, dolazak čehoslovačke delegacije u Zagreb, proslava 30. travnja u Beogradu te dodatna vijest da regent Aleksandar neće doći na proslavu.¹⁵¹ *Riječ SHS* nema nikakvih izvještaja na taj dan.

Dana 29. travnja nastavlja se “medijska euforija.” *Novosti* u članku pod naslovom “Doček kostiju Zrinskog i Frankopana u Zagrebu” donose detaljan izvještaj o dolasku “svetih kostiju hrvatskih mučenika” 28. travnja u Zagreb te procesiji do zgrade JAZU. Uz to, kritiziraju se Habsburgovci, navodeći kako su htjeli “zamesti svaki trag svog zločina i razbacati kosti da se za njih više ne zna”; njihovo carstvo “sazdano je na lažima i nasilju” i da je “slava Habsburgovcima jednaka smrti i ropstvu”. Nadalje, pišu kako se ostaci vraćaju u “slobodnu i ujedinjenu domovinu sve jednokrvne braće”.¹⁵² U sličnom tonu piše i *Hrvat*. Izdanje je naslovljeno “Doček mučenika u Zagrebu”, a *Hrvat* daje Zrinskom i Frankopanu

¹⁴⁸ *Obzor*, “Proslava prenosa kostiju Zrinskog i Frankopana”, 26. travanj 1919., br. 98 (pop.izd.), br. 92 (jut.izd.)

¹⁴⁹ *Novosti*, “Prenos kostiju Zrinskoga i Frankopana”, 28. travanj 1919., br. 115.

¹⁵⁰ *Obzor*, “Prenos kostiju Zrinskog i Frankopana”, 28. travanj 1919., br. 96 (pop.izd.)

¹⁵¹ *Hrvat*, “Kosti mučenika u domovini”, 28. travanj 1919., br. 97.

¹⁵² *Novosti*, “Doček kostiju Zrinskog i Frankopana u Zagrebu”, 29. travanj 1919., br.116.

epitete kao što su “heroji” i “veliki narodni mučenici”; ističe se heroizam obitelji Zrinski (“njihovo narodno svojstvo”) te ističe ideju “narodnog oslobođenja i ujedinjenja.” Nastavak članka ukratko donosi opis prolaska vlaka kroz Sloveniju te dolazak vlaka u Zagreb, kao i procesiju do zgrade JAZU.¹⁵³ Isti izvještaj donosi i *Obzor* bez nekih velikih razlika, dok će *Riječ SHS* svoj izvještaj dati nekoliko dana kasnije.

Idućeg dana, 30. travnja, održana je ceremonija prijenosa i pokapanja ostataka Zrinskog i Frankopana u zagrebačku katedralu. U svibnju 1919. godine vijesti o Zrinskom i Frankopanu polagano napuštaju naslovne stranice i dobivaju ponovno prostor unutar novina, a u kasnijem periodu vijest o Zrinskom i Frankopanu će se tek povremeno pojavljivati. *Novosti* u kratkim člancima, objavljenim 2. svibnja, donose opis svečanog ručka u hotelu Palace nakon prijenosa ostataka Zrinskog i Frankopana te opis govora gradonačelnika Srkulja (koji regenta Aleksandra opisuje kao “visokog predstavnika jedinstvene državne misli” i “heroja cjelokupnog narodnog ujedinjenja”), ovacije francuskom novinaru *Journal des Debats* Begouenu, brzojav čehoslovačke delegacije regentu Aleksandru te proslava 30. travnja u Pragu.¹⁵⁴ Poveći izvještaj donosi *Riječ SHS*. U članku naslovljenom “Svečani prijenos kostiju Zrinskog i Frankopana” *Riječ SHS* ističe govor ministra Marinkovića, predsjednika Državnog vijeća Čehoslovačke Tomašeka, bana Palečeka i saborskog zastupnika Peršića. Nadalje, opisuje se ceremonija do zagrebačke katedrale, pokapanje ostataka i događanja na svečanom ručku u hotelu Palace. Nastavak članka je identičan kao i kod *Novosti*.¹⁵⁵ Idućeg dana (3.5.) na ovu temu *Riječ SHS* dodaje feljton o “narodnom značaju obitelji Zrinski i Frankopan”, brzojavke iz Praga, Beograda, Sarajeva, Cetinja, Splita i Beograda i prisustvu čehoslovačke delegacije proslavi.¹⁵⁶ Treba nadodati da je *Riječ SHS* u broju 177 (objavljenim 4. svibnja) naglasio da se slavi Zrinski i Frankopan, Kraljevstvo SHS i “slavna dinastija” Karađorđevića (“dično i hrabro se borili za oslobođenje i ujedinjenje”). *Novosti* također prenose brzojavke iz gradova koje spominje i *Riječ SHS*. *Obzor* istog dana donosi kratak članak (odnosno, prenose vijesti slovenske *Jugoslavije*) o proslavama u Sloveniji. Zanimljivo, kritizira se ljubljanska vlast jer nisu obilježili dolazak ostataka Zrinskog i Frankopana kao u ostalim slovenskim gradovima te ih se prozvalo zašto nisu održali barem neko predavanje o Zrinskom i Frankopanu.¹⁵⁷ *Hrvat* u izdanju objavljenim dan ranije (3. svibnja) pisao je o prisustvu “centralista” na zrinsko-frankopanskoj proslavi. Prozivali su predsjednika Hrvatskog sabora

¹⁵³ Hrvat, “Doček mučenika u Zagrebu”, 29. travanj 1919., br. 98.

¹⁵⁴ *Novosti*, “K proslavi Zrinskog i Frankopana”, 2. svibanj 1919., br. 117.

¹⁵⁵ *Riječ SHS*, “Svečani prenos kostiju Zrinskog i Frankopana”, 3. svibanj 1919., br. 175.

¹⁵⁶ *Riječ SHS*, “Zrinsko-frankopanska slava”, 3. svibanj 1919., br. 176.

¹⁵⁷ *Obzor*, “Iz Slovenije”, 4. svibanj 1919.

Medakovića kako se kolebao oko pozivanja saborskih zastupnika, da bi iste pozvao preko *Narodnih novina*, a ne službeno preko saborske pisarne. Isto tako, navodi skupinu “koalicijonaša” i “g. Zatluku” (misli se na saborskog zastupnika Ivana Zatluku, op.a.) kako nosi njihov vijenac, što su opisali kao “dražesnu sličicu”; prozvali su i bana Palečeka i njegov govor ispred Akademije. Isto tako, prema *Hrvatu*, hrvatska vlada je (po stajalištu bana) “činovnička ekspozitura centralne vlade”. Kritizirali su i jednog profesora (čije ime nije spomenuto), koji je održao govor povodom zrinsko-frankopanske proslave, a dvije godine prije “slavio je Habsburga”. I ono što je zanimljivo: učenici jedne trgovačke škole su godinu dana ranije (1918.) zbog proslave 30. travnja bili drakonsko kažnjeni i to prekidom pohađanja škole, dok ove godine (1919.) nitko nije sankcioniran.¹⁵⁸ Iste novine zazivale su prijenos i pokapanje još jednog “veleizdajnika”, “mučenika” te “svojinu i ponos čitavoga hrvatskog naroda” Eugena Kvaternika.¹⁵⁹ *Riječ SHS* odgovorio je na članak *Hrvata*, nazvavši pripadnike Stranke prava “političkim analfabetima” i “odricateljima svojih nazora o hrvatskom saboru.” Također, *Riječ SHS* pisala je o incidentu u Mariboru, gdje su neke žene iskazivale “separatističku zasukanost” tijekom pjevanja himne “Bože pravde”.¹⁶⁰ Nadalje, popodneвно izdanje *Obzora* donosi vijest o zabrani proslave Zrinskog i Frankopana u Zadru. *Obzor* spominje činjenicu kako je 1916. godine u Rimu obilježena svečanost za Zrinskog i Frankopana, stoga ih čudi zašto su talijanske vlasti ovaj put nasilno reagirali. Čini se da su tamošnje talijanske vlasti u toj proslavi uočili elemente koje bi mogle negativno utjecati na njih (slavljenje Jugoslavije i kritiziranje Talijana).¹⁶¹ *Hrvat* istog dana kad i *Obzor* objavljuje dva članka: prvi donosi vijest o obilježavanju 30. travnja u Brodu, dok drugi članak ističe problem uzimanja vijenaca i vrpce s grobnog mjesta (“čine to iz pijeteta i oduševljenja”). *Novosti* objavljuju pjesmu Dušana Radovića pod nazivom “Srbin Hrvatu”. Nije bilo neuobičajeno da novine objavljuju pjesme koje slave narodno jedinstvo i bratstvo među narodima. Tako je i ova pjesma: Zrinski i Frankopan opisani su kao “dvije dične zvijezde koje su pale s hrvatskog neba”, da “bol Hrvata osjeća i Srbin” te da su napokon pokopani “u naručju domovine”.¹⁶² Iste novine izvijestile su idućeg dana o posjetu izaslanstva beogradske omladine Zagrebu. U nastavku svibnja novine su uglavnom pisale o obilježavanju 30. travnja u ostalim gradovima na prostoru Kraljevine SHS, popisu donatora za gradnju spomenika

¹⁵⁸ Hrvat, “Neprilike centralista prigodom Zrinsko-Frankopanske proslave”; “Tempora mutantur...”, 3. svibanj 1919., br. 100.

¹⁵⁹ Hrvat, “Za prenos narodnog mučenika E. Kvaternika”, 3. svibanj 1919., br. 100.

¹⁶⁰ Riječ SHS, “Političke bilješke: Neprikladnost centralista prigodom Zrinsko-Frankopanske proslave”; “Jedna netaktičnost”, 5. svibanj 1919., br. 178.

¹⁶¹ Obzor, “Zabranjena proslava Zrinskog i Frankopana u Zadru”, 5. svibanj 1919., br. 100 (pop.izd.)

¹⁶² Novosti, 5. svibanj 1919., br. 120.

Zrinskom i Frankopanu te o inicijativi Družbe za izradom posebnog almanaka.¹⁶³ Ipak, treba istaknuti još neke članke koji se čine zanimljivima.

Primjerice, *Hrvat* donosi članak o izgradnji “Vječnog doma za Zrinskog i Frankopana”. Prema nacrtu slikara i crtača Augusta Posilovića, u grobnicu bi pored Zrinskog i Frankopana (koji bi bili pokopani u središnjem dijelu), pokopali i druge zaslužne pokojnike (“učenjake, pjesnike, umjetnike i dr.”), a financirao bi se novcem privatnika. Prema *Hrvatu*, ideja je “nesumnjivo dobra”.¹⁶⁴ O grobnom mjestu Zrinskog i Frankopana pisao je i Laszowski, a njegov članak je objavljen u *Obzoru* (o čemu je bilo riječi). Zanimljiva je tema podizanja spomenika Franji Josipu. Jutarnje izdanje *Obzora* pisalo je kako je skupljeno oko 600 000 kruna i tražilo se od donatora “da se izjasne u koju svrhu će opredijeliti svoj doprinos” te predlažu da se skupljeni novac uloži u spomenik Zrinskom i Frankopanu ili u spomenik biskupu Strossmayeru.¹⁶⁵ *Novosti* su s dosta kritike reagirali na temu podizanja spomenika Franji Josipu. Pisali su da su Jugoslaveni “najviše stradavali pod Franjom Josipom”, kako bi se “svaki Jugoslaven odupro toj ideji” te pamte izjavu Franje Josipa, koji je rekao kako bi “volio biti najmanji njemački knez nego li ikakvi slavenski kralj.” *Novosti* smatraju kako novac treba preusmjeriti u izgradnju spomenika Zrinskog i Frankopana, koji predstavljaju “ideju slobode nad idejom tiranstva.”¹⁶⁶ Također, *Novosti* su sažele, a jutarnje izdanje *Obzora* objavile u širem izdanju članak novinara francuskog *Journal des Debats*, Comtea Begouena. Begouen izvještava kako mu je “teško zamisliti impozantnije i slikovitije povorke, u kojoj je sudjelovalo oko 100 000 ljudi.” Nadalje, impresioniran je samom svečanošću i povorkom, a posebice je istaknuo susret s predstavnicima talijanskih okupiranih krajeva (njihov predstavnik Jeretov Katalinić zahvalio je redakciji *Journal des debats* jer su stali na stranu emigranata). Istaknuo je i štrajk, koji se zbio 1. svibnja; navodi kako je “obustavljena sva služba”, da je povodom jedne skupštine došlo do uhićenja, no da su uhićeni “već pušteni na slobodu” te smatra kako “ovaj kraj zahtijeva ozbiljnih socijalnih reforma.”¹⁶⁷ Iz priloženog možemo zaključiti sljedeće: vijesti o prijenosu ostataka Zrinskog i Frankopana u početku nisu zauzimale naslovne stranice novina zbog aktualnih tema (mirovna konferencija u Versaillesu). Nadalje, kada ostaci dolaze u Zagreb, sve prethodno spomenute novine istakle su prijenos kao glavnu vijest i u skladu s onodobnom euforijom, obasipale Zrinskog i

¹⁶³ Almanak, naslovljen “Mučenicima 30. IV. 1919.”, sadržavat će sažetak prijenosa ostataka od Bečkog Novigrada do Zagreba te prikaz fotografija sa svečane povorke održane 30. travnja 1919. godine u Zagrebu.

¹⁶⁴ *Hrvat*, “Vječni dom za Zrinskog i Frankopana”, 6. svibanj 1919., br. 102.

¹⁶⁵ *Obzor*, “Novci za spomenik Franje Josipa habsburškog”, 15. svibanj 1919., br. 108.

¹⁶⁶ *Novosti*, “Spomenik Franji Josipu”, 14. svibanj 1919., br. 129.

¹⁶⁷ *Obzor*, “Članak grofa Begouena u *Journal des debats*”, 13. svibanj 1919., br. 106 (jut.izd.)

Frankopana raznim epitetima (uz to, *Hrvat* je istaknuo ulogu Stranke prava u razvoju kulta), kao i kritiziranje prethodne, “tlačiteljske” vlasti (Habsburgovci). Već u svibnju vijesti o Zrinskom i Frankopanu ponovno nalaze svoje mjesto unutar samih novina. Također, novine su pisale i o problemima za vrijeme i nakon ceremonije prijenosa i pokapanja ostataka. *Obzor* i *Novosti* su kao informativne novine u više slučajeva objektivno pisale o ovim događajima (osim jednog slučaja kada *Novosti* oštro reagiraju na podizanje spomenika Franji Josipu). S druge strane, *Hrvat* i *Riječ SHS*, uz informacije o onome što se događalo tih dana, više su kritizirali habsburšku vlast i slavili svoje borce: *Hrvat* je uz Zrinskog i Frankopana isticao Stranku prava, dok su *Riječ SHS* u prvi plan isticale dinastiju Karađorđevića (uz to, bilo je prepucavanja između uredništva tih dvaju novina, što se moglo vidjeti na primjeru članka o prisustvu “kolacijonaša”).

VII. OSTALE DJELATNOSTI U PROMICANJU KULTA

Prijenos ostataka Zrinskog i Frankopana 1919. godine, dodatno je podigao ugled Družbe. Taj stečeni ugled Družba će iskoristiti za daljnje širenje i isticanje kulta, kao i pronalaženje ostataka ostalih članova obitelji Zrinskih i Frankopana. Ovdje ću spomenuti samo neke aktivnosti koje je poduzela Družba.

Godine 1921. u Vrbovcu, rodnom mjestu Petra Zrinskog, podignuta je spomen ploča, obilježavajući 300. godišnjicu njegovog rođenja. Ploča je postavljena na kulu, jedinog ostatka nekadašnje zrinske utvrde, ujedno i simbola grada; na samoj ploči ističe se da je Zrinski bio “borac za hrvatsku slobodu.” Sličan spomenik nalazi se i u Čakovcu, a slični natpisi nicat će i u ostalim nekadašnjim gradovima Zrinskih i Frankopana. Nekoliko godina kasnije, 1928. godine, Družba će uspješno otkupiti grad Ozalj, nekadašnje središte Zrinskih i Frankopana. Nakon sanacije i obnove, otvorit će se izletišta i ljetovališta, a kasnije i muzej, arhiv i knjižnica.¹⁶⁸ Prijenosi ostataka očigledno su bili važne kulturne aktivnosti Družbe jer osim ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, uspjeli su još prenijeti i ostatke Eugena Kvaternika, Vjekoslava Bacha i Ante Rakijaša: tri ličnosti čija se sudbina, po shvaćanju Družbe, poklapala sa sudbinom Zrinskog i Frankopana. Osim toga, spomenuti trojac nosili su epitete mučenika te boraca za samostalnost i oslobođenje hrvatskih krajeva od tuđinskih krajeva, vrlo vjerojatno zbog “tragične smrti u pobuni protiv Habsburgovaca”.¹⁶⁹ U kasnijem

¹⁶⁸ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 187-188.

¹⁶⁹ *Ibidem* 188.

razdoblju Družba će proširiti zrinsko-frankopanski kult i na ostale članove obitelji. Primjerice, 1924. godine podignuta je spomen-ploča Veronici Zrinski, kćeri Petra i Katarine Zrinski, u Celovcu.¹⁷⁰ Ostaci Ivana IV. Zrinskog, posljednjeg člana Zrinskog, koji je preminuo u zatočeništvu u Grazu 1703. godine, preneseni su u zagrebačku katedralu 1944. godine te je njemu i njegovoj majci (Petrovoj ženi) Katarini Zrinskoj podignuta spomen-ploča.¹⁷¹

VIII. ZAKLJUČAK

Kao što sam više puta spomenuo, kult Zrinskog i Frankopana nastao je u razdoblju druge polovice 19. stoljeća, u vremenu kada se formira nacionalna svijest o hrvatskom narodu i hrvatskoj državi. Kada bismo komparirali ovaj kult s nekim sličnim kultom u Hrvatskoj u nešto kasnijem razdoblju, primjerice kultom Stjepana Radića, uvidjeli bismo koliko imaju različitosti (vrijeme djelovanja), ali i sličnosti. Spomenuti pojedinci ostali su u kolektivnom sjećanju Hrvata (bez historiografske potkrjepe) kao mučenici, borci za hrvatsku državu te simbol otpora političkim sustavima (Zrinski i Frankopan–bečki dvor, Radić–Kraljevstvo SHS); njihove pogrebne ceremonije, u kojima su sudjelovale desetine, stotine tisuće ljudi, obuhvaćale su prijenose ostataka te njihovo pokapanje; također, svečano su se obilježavali datumi vezani uz njih, najčešće datumi rođenja i smrti.

Iako je Družba Braće hrvatskog zmaja bila zaslužna za promociju i njegovanje Zrinsko-frankopanskog kulta, ne smijemo izostaviti ulogu Stranke prava, koja je postavila temelje za razvoj ovog kulta. No koji su faktori utjecali na to da je Družba bila uspješna u svojim ciljevima nego li pravaši? U vremenu kada je Stranka prava htjela preuzeti inicijativu za širenje kulta, ono je bilo onemogućeno zbog nepovoljne političke klime (razdoblje Austro-Ugarske i dugogodišnje banovanje Khuena Hedervarya). S druge strane, Družba Braće hrvatskog zmaja nastaje u vremenu kada je ta politička klima nešto povoljnija (ne potpuno, ali puno bolja nego u vrijeme djelovanja pravaša), što joj je omogućilo akciju ekshumacije i ponovnog pokapanja ostataka, a nakon raspada Austro-Ugarske i stvaranja Kraljevine SHS, ostvaren je prijenos ostataka u Hrvatsku. Treba nadodati kako je kult u periodu početka stvaranja Kraljevine SHS karakterizirao jugoslavenski predznak, što se može opravdati prilagođavanjem tadašnjim prilikama te kratkotrajnom euforijom zbog višestoljetnog raskida s Ugarskom i Austrijom te uspostave nove države sa Srbima i

¹⁷⁰ Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 186.

¹⁷¹ Feletar, Petrić i Šetić, *Zrinski i Frankopan...*, 246.

Slovincima. Nadalje, pravaši se u periodu zadnjeg desetljeća 19. i početka 20. stoljeća raspadaju na nekoliko stranaka prava. Također, krajem 19. i početkom 20. stoljeća osnivaju se brojna kulturna društva i udruge, no mnogi nisu dosegli širi kulturni utjecaj. S druge strane, Družba je od početka organizirano kulturno društvo, koje je bilo dosljedno u svojim načelima i ciljevima: kulturna i prosvjetna izgradnja društva, jačanje nacionalnog identiteta te međusobno povezivanje svih slojeva hrvatskog naroda, ali i mitomansko izdizanje istaknutih ličnosti hrvatske prošlosti. Složio bih se sa stavovima o autentičnosti ostataka jer teško je procijeniti bez neke naprednije tehnologije jesu li to doista ostaci Zrinskog i Frankopana. Treba upozoriti kako neke povijesne događaje ne smijemo promatrati iz suvremene perspektive, već ih treba smjestiti u točno određeni kontekst razdoblja u kojem se to događa. S druge strane, ne bih se složio s tezom kako je Družba činila sve ovo zbog samopromocije. Družba je bila dosta angažirana ne samo u širenju zrinško-frankopanskog kulta, već je njen rad istovremeno obuhvaćao djelovanje na očuvanju materijalne i kulturne baštine te očuvanja sjećanja na ostale ličnosti iz hrvatske povijesti (obilježavanjem ili postavljanjem spomen-ploča), kao i osnivanja raznih kulturnih institucija. Prijenos ostataka vrhunac je kulturnog rada Družbe, koja je pojačala njen ugled. Također, ne treba ignorirati angažiranost Laszowskog i Deželića u radu same Družbe, posebice Laszowskog, čija je djelatnost neraskidivo povezana s njegovim osobnim, društvenim, etičkim i ideološkim stavovima; stoga pojedini autori zaključuju kako je “Družba bila Laszowski i obrnuto”¹⁷², pa je u skladu s time djelovala i Družba. Štovanje kulta Zrinskog i Frankopana opstalo je i dandanas: svake godine na dan njihove smrti, uz podršku lokalnih i/ili državnih vlasti, Družbe Braće hrvatskog zmaja te njihovih ogranaka, organiziraju se polaganja vijenaca ili poneka svečanost ne samo u Bečkom Novigradu, već i u onim krajevima koji su bili posjedi Zrinskog i/ili Frankopana. I ne samo to: Hrvatski sabor je 2011. godine proglasio 30. travanj kao Dan pogiblje Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, naglasivši da ga se obilježava uz poznato geslo: *Navik on živi ki zgine pošteno!*¹⁷³

¹⁷² Stipančević, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 196.

¹⁷³ Službene stranice Hrvatskog sabora.

IX. SAŽETAK

Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan, ugledni hrvatski velikaši, smaknuti su 30. travnja 1671. godine u Bečkom Novigradu zbog podizanja urote protiv bečkog dvora. Sjećanje na spomenute velikaše ponovno će se aktivirati u drugoj polovici 19. stoljeća. U vremenu razvoja nacionalnog identiteta, Zrinski i Frankopan biti će prikazani, uz pomoć ideologije Stranke prava, borcima za hrvatsku slobodu i hrvatsku državu, što će posljedično dovesti do stvaranja zriinsko-frankopanskog kulta. No zbog nepovoljne političke situacije, Stranka prava bila je ograničena u svojim djelovanjima oko širenja i njegovanja kulta. Međutim, njihovu ulogu preuzet će Družba Braće Hrvatskog Zmaja, predvođena Emilom Laszowskim i Velimirom Deželićem. Oni će na kulturnoj razini uzdići kult i uspjeti ostvariti ono što Stranka prava nije. Prvo će provesti akciju ekshumacije i ponovnog ukopa ostataka u svrhu očuvanja ostataka, zatim pokušati skinuti žig izdajništva, a poslije toga i svečani prenijeti ostatke u Hrvatsku. U prethodno spomenutim akcijama, DBHZ pokazala je visok stupanj organiziranosti, vodstva i spremnosti na njegovanje kulta, što će uvelike pridonijeti ugledu Družbi.

X. SUMMARY

Petar Zrinski and Fran Krsto Frankopan, prominent Croatian nobles, were executed on April 30, 1671 in Vienna Neustadt for plotting against the Viennese court. The memory of the mentioned nobles will be reactivated in the second half of the 19th century. At the time of the development of national identity, Zrinski and Frankopan will be portrayed, with the help of the ideology of the Party of Rights, as fighters for Croatian freedom and the Croatian state, which will consequently lead to the creation of the Zrinski-Frankopan cult. But due to the unfavorable political situation, the Party of Rights was limited in its actions around spreading and nurturing the cult. However, their role will be taken over by the Society of the Brotherhood of the Croatian Dragon, led by Emil Laszowski and Velimir Deželić. They will elevate the cult on a cultural level and succeed in achieving what the Party of Rights was not. They will first carry out the action of exhumation and reburial of the remains in order to preserve the remains, then the attempt to remove the stamp of treason and after that the ceremonial transfer of the remains to Croatia. In previously mentioned actions, DBHZ has shown a high degree of organization, leadership and willingness to nurture the cult, which will greatly contribute to the reputation of the Society.

XI. POPIS IZVORA I LITERATURE

Arhivski izvori:

-Izvori iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu: Fond-Družba „Braća Hrvatskog Zmaja“.
Signatura: HR-HDA-635, kutije 73 i 74.

-Zavičajna zbirka Narodne knjižnice Vrbovec.

Publicirani izvori:

Dujak, Janko. *Hrvatski mučenici grof Petar Šubić Zrinski ban hrvatski i šura mu knez Fran Krsto Frankopan*. Sisak: Tiskom i nakladom vlastite tiskare, 1919.

Laszowski, Emilij, Velimir Deželić. *Kosti Petra Zrinskoga i Frana K. Frankopana: Izvještaj o ekshumaciji dana 20. VII. 1907*. Zagreb: Izdanje DBHZ, 1907.

_____. *Pomilovanje Petra Zrinskoga i Franje K. Frankopana god. 1687 : prilog tragediji Zrinsko-Frankopanskoj*. Zagreb: DBHZ, 1914.

Spomenica Zrinsko-Frankopanska prigodom svečanog prenosa njihovih kostiju u domovinu. Zagreb: Grafičko-umjetnički i nakladni zavod Jugoslavija, 1919.

Literatura:

Anić, Tomislav. *Organizacijska struktura i primjeri djelovanja Družbe Braće Hrvatskog Zmaja (1905.-1941.)*. Diplomski rad, Zagreb, svibanj 2000.

Biografski leksikon, s.v. „Fran Krsto Frankopan“. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6288>

s.v. „Emilij Laszowski“. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11288>

Blažević, Zrinka i Suzana Coha. „Zrinski i Frankopani-strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 40 (2008): 91-117.

Budak, Neven. *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam, 2007.

Despot, Zvonimir. „Povijest Družbe Braće Hrvatskog Zmaja 1905.-1996. godine.“ *ČSP* 29/1 (1997): 5-39.

Deželić, Velimir. „Kult hrvatskih mučenika.“ U: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, ur. Ante Kostelić. Zagreb: Stih, 2008.

Dukić, Davor. „The Zrinski-Frankopan Conspiracy as a National Sacrificial Narrative.“ *Frontiers of Narrative Studies* 4 (2008): 146 – 157.

Đokić, Dejan. „Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited.” U: *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th-21st Century*. ur. Janos M. Bak; Jörg Jarnut; Pierre Monnet i Bernd Schneidmüller, 1-30. München: Wilhem Fink, 2009.

Feletar, Dragutin, Hrvoje Petrić i Nevio Šetić, *Zrinski i Frankopani: 100 godina od povratka u domovinu*. Zagreb: Meridijani, 2019.

Gabelica, Mislav. „Pravaška mladež na hrvatskom sveučilištu uoči Prvoga svjetskog rata.” *Društvena istraživanja* 4 (2010): 1139-1161.

Grgić, Stipica. “Radić nakon Radića: Stvaranje kulta heroja Stjepana Radića (1928-1934).” *ČSP* 3 (2010): 723-748.

Gross, Mirjana, *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret*. Zagreb: Golden marketing, 2000.

Hrvatska enciklopedija, s.v. „kult“: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34544>

s.v. „kult ličnosti“: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34549>

s.v. „Petar IV. Zrinski“: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67476>

s.v. „Družba Braće hrvatskog zmaja“: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16341>

Kiršek, Elizabeta, Marina Šourek. „Naš tatiček“ – Kult Tomáša G. Masaryka u časopisu „Dětský Koutek“ između dvaju svjetskih ratova (1930. – 1940.).” *Zbornik Janković* 1 (2016): 233-244.

Krušelj, Katarina *Prikaz zrinsko-frankopanske urote u hrvatskim udžbenicima povijesti od 1918. do danas*. Diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2018.

Kumičić, Eugen. *Zrinsko-frankopanska urota*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.

Lončarević, Hrvoje. „Zrinsko-frankopanska urota u hrvatskom romanu.“ *Crkva u svijetu* 51 (2016): 596-614.

Mijatović, Anđelko. *Zrinsko-frankopanska urota*, 2. izdanje. Zagreb: Alfa, 1999.

Petković, Milovan. *Emil Laszowski Szeliga (1868.-1949.)*. Zagreb: DBHZ, 2000.

Shek Brnardić, Teodora. „Josip Matasović (1892.-1962.) – pravaški uskrisitelj ranonovovjekovne hrvatske kulture.” *Journal of Contemporary History* 2 (2009): 499-522.

Stipančević, Mario. *Neznani svijet Emila Laszowskog*, Zagreb: HDA, 2014.

Službene stranice Družbe Braće hrvatskog zmaja. [DBHZ – Pro aris et focus, Deo propitio!](#)

Turkalj, Jasna. „Oblikovanje pravaške nacionalno-integracijske ideologije do Hrvatskog sabora 1861. godine.” u: *Pravaštvo u hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća*, ur. Zdravka Jelaska Marijan, 19-63. Zagreb: HIP, 2013.

Uloga Družbe „Braće Hrvatskog Zmaja“ u prijenosu zemnih ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u Hrvatsku, katalog izložbe. Zagreb: HDA, 2019.

Veselinović, Velimir. „Pregled razvoja pravaške ideologije i politike.” *ČSP* 3 (2018): 583-621.